

TARTU ÜLIKOOL

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Gertu Viask

KOGUKONNA KAASAMINE VILJANDI VALLA
RAHVAMAJADE TEGEVUSTES

Magistritöö

Juhendaja: Ester Bardone (PhD)

Tartu 2025

Annotatsioon

Magistritöö „Kogukonna kaasamine Viljandi valla rahvamajade tegevustes” eesmärk on analüüsida Viljandi valla rahvamajade rolli kohalikus kultuurielus, uurida kogukonnaliikmete osalemise ja mitteosalemise põhjuseid rahvamajade tegevustes ning anda hinnang kultuurikorralduse hetkeolukorrale, selleks et töötada välja praktilised ettepanekud rahvamajade tegevuste ja kultuurikorralduse arendamiseks Viljandi vallas. Uurimus on kvalitatiivne, tuginedes intervjuudele Viljandi valla kultuuriosakonna juhataja ja kultuuritöötajatega ning fookusgruppiintervjuudele kogukonna elanikega.

Tulemused näitavad, et rahvamajadel on kogukondade elus mitmekülgne roll, olles piirkondades olulised kogunemiskohad, traditsioonide kandjad, huvitegevuste pakkujad ning sotsiaalse sidususe ja kogukonnatunde tugevdajad. Samas ilmnes vajadus tegevuste paremaks kohandamiseks kogukonna ootustega, kommunikatsiooni tõhustamiseks ja piirkondlike eripäradega senisest enam arvestamiseks.

Uurimus tõi esile mitmeid osalemist ja mitteosalemist mõjutavaid tegureid ning osutas kultuurivaldkonna senisest suurema strateegilise väärtustamise vajadusele Viljandi vallas. Edasised arendustegevused peaksid tuginema avatud ja pidevale dialoogile kultuuritöötajate, kogukonnaliikmete ja vallajuhtide vahel, et kindlustada rahvamajade jätkusuutlikkus ja nende tegevuse maksimaalne asjakohasus muutuvus ühiskonnas ning konkreetses kohalikus kontekstis.

Märksõnad: kogukonna kaasamine, kultuuriosalus, kultuurikorraldus, rahvamajad.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. KULTUURIELU KORRALDUS JA RAHVAMAJAD VILJANDI VALLAS	8
1.1. Kultuurielu juhtimine vallavalitsuse tasandil	10
1.2. Viljandi valla kultuurikorralduse hetkeolukord	12
1.3. Viljandi valla rahvamajade reformi strateegilised muudatused	13
2. RAHVAMAJADE ROLL JA KULTUURIOSALUS	16
2.1. Rahvamajade roll kogukonnaelus	16
2.2. Kultuuripoliitika ja rahvamajade tegevust mõjutavad tegurid	18
2.3. Rahvamajad hajaasustuspiirkonna kultuurielu keskustena	19
2.4. Mis on kogukond ja kogukondlik kultuurisündmus?	20
2.5. Kaasamine kultuurikorralduse kontekstis	22
2.6. Informatsiooni roll kogukonna kaasamisel	25
3. METOODIKA JA VALIM	28
3.1. Valimi moodustamine ja andmete kogumine	28
3.2. Andmete analüüs ja eetilised aspektid	30
3.3. Kultuurikorraldaja roll uurijana	31
4. TULEMUSED JA ARUTELU	35
4.1. Rahvamajade roll ja tegevused	36
4.2. Kogukonna kaasamine Viljandi valla rahvamajade tegevustesse	41
4.2.1. Kogukonna mõiste ja kaasamise dünaamika Viljandi vallas	41
4.2.2. Kogukonna enda algatused rahvamajade tegevustes	45
4.3. Kogukonna ootused rahvamajadele	46
4.4. Kogukonna osalemine kultuurielus	53
4.5. Ettepanekud Viljandi valla rahvamajade tegevuse edendamiseks	57
KOKKUVÕTE	63
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	66
SUMMARY	75

SISSEJUHATUS

Rahvamajad on läbi ajaloo olnud Eesti kogukonnaelu olulised kandjad, kus hoitakse elus traditsioone, toetatakse uusi algatusi ja luuakse võimalusi eri põlvkondade ja huvigruppide lõimimiseks. Kogukondade kaasamine rahvamajade tegevustesse on muutunud järjest olulisemaks, võimaldades tugevdada kogukondlikke sidemeid ja vastata muutuvatele ühiskondlikele vajadustele.

Tänapäeval mõjutavad Eesti ühiskonda suured muutused maailmas, Euroopas ja riigis endas. Rahvaarvu kahanemine ja inimeste vanemaks saamine, kolimine linnadesse, keskkonnahoidlikuks muutumine, tehnika kiire areng ja vähem suhtlemist mõjutavad kõiki Eesti paiku, ka väikseid omavalitsusi (Kulbok-Lattik jt 2023: 2). Need muutused panevad inimesi kultuuri tarbima teisiti, vähem osalema ühiskondlikus elus ja olema vähem valmis kogukonna heaks tegema. Need protsessid muudavad inimeste kultuuritarbimist, osalust avalikus elus ja valmisolekut panustada kogukonnaellu. Seetõttu seisavad ka rahvamajade kultuuritöötajad silmitsi küsimusega, kuidas kaasata kogukonnaliikmeid uutes tingimustes ning toetada rahvamajade rolli elujõuliste kogukonna keskustena.

Omavalitsuste kultuurivaldkond on Eestis kujunenud oluliseks lülis nii riikliku kultuuripoliitika elluviimisel kui ka kohaliku identiteedi hoidmisel ja arendamisel. Kohalikud omavalitsused vastutavad kultuurielu korraldamise eest, pakkudes elanikele võimalusi kultuuritegevuseks ja toetades kogukondlikke algatusi. Seejuures on oluline mõista, kuidas kultuuritöötajad tajuvad oma rolli kogukondade kaasamisel ja millised tegurid mõjutavad nende igapäevatööd.

Rahvamajad on kogukonnaelu kandjad, kus väärtustatakse traditsioone, toetatakse uusi algatusi ning pakutakse võimalusi eri põlvkondade ja huvigruppide lõimimisel. Eesti kultuuripoliitika (Kultuur 2030) seab kultuuri kesksele kohale inimeste heaolu, sotsiaalse sidususe ja aktiivse kodanikkonna kujundamisel, tuues esile kohalike kultuuriasutuste rolli selle poliitika elluviimisel.

2023. aastal läbi viidud "Eesti rahvamajade uuring" (Kulbok-Lattik jt 2023) on üks põhjalikumaid uuringuid, mis on keskendunud rahvamajade rollile, tegevustele ja probleemidele Eesti kogukondades. Uuringust ei selgu kogukonnaliikmete isiklikud

kogemused ja vaatenurgad rahvamajade tegevustes osalemise ning mitteosalemise põhjuste kohta, kuna see keskendub pigem laiematele sotsiaalsetele ja institutsionaalsetele aspektidele. Samal ajal on oluline kontekst rahvamajade reform, mille eesmärgiks on kultuuriasutuste võimekuse tõstmine läbi efektiivsema toimimise, mõjutades seeläbi kultuuritöötajate tööd.

Kogukonna kultuurielu on piirkonna identiteedi ja elukvaliteedi lahutamatu osa. Piirkonna rahvamaja kultuuritöötaja loob elanikele tingimused osalemiseks kultuuriprotsessides nii loojate ka kui tarbijatena (Kutsestandardid 2018). Kultuurikorraldaja ülesanne on luua ja edendada kultuurisündmusi, mis rikastavad elanike igapäevaelu ja tuua kokku erinevaid kogukonnaliikmeid. Siiski on täheldatav, et mitte kõik kogukonnaliikmed ei osale aktiivselt kultuurisündmustel, mistõttu on oluline mõista osalemise ja mitteosalemise põhjuseid.

Käesolev uurimus keskendub Viljandi valla rahvamajade tegevustele, haldusreformide mõju kogukondadele ja piirkondade kultuurielule. Olles töötanud kultuurivaldkonnas alates 2017. aastast, olen täheldanud, et kohaliku omavalitsuse ehk valla kontekstis ei ole piisavalt rakendatud koostööpotentsiaali. Peamise väljakutsena mulle kui kultuurikorraldajale on esile kerkinud kogukonna kaasamine ja põhjuste väljaselgitamine, miks osa kogukonnaliikmeid osaleb rahvamajade tegevustes, samas kui teised jäävad kõrvale. Kas kogukonna elanike kaasamine rahvamajade tegevustes on juhuslik ning millest sõltub kohaliku omavalitsuse edasine visioon rahvamajade reformis, mis aitaks paremini kogukonda kaasata, leida kultuuritöötajate koostöös peituvat potentsiaali ja saavutada seatud eesmärgid.

Uurimuse käigus käsitlen kohalike elanike kultuurisündmustel osalemise ja mitteosalemise põhjuseid. Kaardistan erinevaid tegureid, mis mõjutavad kultuurielus osalemist, ning analüüsin, kuidas kogukonnaliikmeid tõhusamalt kaasata.

Uurimus on kvalitatiivne ja empiiriliste andmete kogumiseks viisin läbi intervjuud Viljandi valla kultuuriosakonna juhatajaga, kultuuritöötajatega ja kogukonna elanikega. Uurimuse eesmärk on analüüsida Viljandi valla rahvamajade rolli kohalikus kultuurielus, uurida kogukonnaliikmete osalemise ja mitteosalemise põhjuseid rahvamajade tegevustes ning töötada välja ettepanekud rahvamajade tegevuste arendamiseks, et need paremini vastaksid kogukonna ootustele ja vajadustele.

Eesmärgist tulenevalt sõnastasin järgmised uurimisküsimused.

1. Milline on rahvamajade roll Viljandi valla kultuurielus kultuuritöötajate vaatepunktist?
2. Milline roll on rahvamajadel kogukonnaliikmete jaoks ja mis tegevusi rahvamajadelt oodatakse?
3. Kuidas kogukonnaliikmed osalevad rahvamajade tegevustes ja mis on mitteosalemise põhjused?
4. Kuidas arendada rahvamajade tegevusi nii, et need vastaks kogukonna ootustele ja vajadustele?

Magistritöö esimeses peatükis, mis käsitleb Viljandi valla kultuurielu ja rahvamajade rolli, tutvustan esmalt Viljandi valda ja selle kultuuripoliitikat. Seejärel keskendun rahvamajade rollile kogukonnas. Samuti selgitan kogukonna ja kultuurilise osaluse põhimõisteid ning analüüsin kultuuripoliitika suundumusi, mis mõjutavad kohaliku tasandi kultuurikorraldust. Teine peatükk loob töö teoreetilise raamistiku. Selles defineerin rahvamaja mõiste ja kirjeldan rahvamajade rolli tänapäeva Eestis. Käsitlen kogukonna ja kogukondliku kultuurisündmuse mõisteid, analüüsin erialakirjanduse põhjal kultuuriosalust ja mitteosalust mõjutavaid tegureid ning arutlen kaasamise olulisuse üle kultuurikorralduse kontekstis. Kolmandas peatükis annan ülevaade uurimistöö metoodikast ja uuritavate valimist, kirjeldan andmete kogumise ja analüüsi protsessi. Neljandas peatükis esitan uurimistulemused, mille eesmärk on luua sügavam arusaam kogukonna ootustest rahvamajadele ning selgitada kultuuritöötajatele vajalikke teadmisi kaasamise tõhustamiseks ja kultuurikorralduse arendamiseks Viljandi vallas.

1. KULTUURIELU KORRALDUS JA RAHVAMAJAD VILJANDI VALLAS

Käesoleva uurimistöö konteksti mõistmiseks annan esmalt ülevaate Viljandi vallast, keskendudes selle geograafilisele, demograafilisele ja halduslikule kontekstile, arengukavale ning kultuurielu juhtimisele kohaliku omavalitsuse tasandil. Seejärel analüüsin kultuuripoliitika suundumusi, mis mõjutavad kohaliku tasandi kultuurikorraldust Viljandi vallas.

Joonis 1. Viljandi vald ja selle jaotus piirkondadeks 2017.aastal (Viljandi vald 2024)

Enne 2017. aasta haldusreformi paiknes Viljandi vald ringikujuliselt ümber Viljandi linna. Reformi käigus, 25. oktoobril 2017 moodustus uus haldusüksus (vt joonis 1), kui Viljandi

vallaga ühinesid Kolga-Jaani vald ja Tarvastu vald (Viljandi vallavolikogu otsus 2019 nr 1-3/165), hõlmates suurt territooriumi (1373,75 km²). Rahvastikuregistri andmetel elas Viljandi vallas 2024. aasta 1. jaanuari seisuga 13 548 inimest. (Viljandi vallavalitsus 2024)

Viljandi vald jaguneb 18 piirkonnaks (vt joonis 1). Nagu kaardilt näha, erinevad piirkonnad rahvastikutiheduse poolest. Kõige tihedamini on asustatud Viiratsi ja Päri piirkonnad, kus elab kõige rohkem inimesi. Kõige hõredamalt on asustatud Väluste, Suislepa, Kolga-Jaani, Leie ja Kärstna piirkonnad, kus elanike arv piirkonna pindala kohta on kõige väiksem. Valla keskusest paiknevad kõige kaugemal Kärstna ja Kolga-Jaani piirkonnad.

Viljandi valla ulatusliku ja hajaasustusega haldusterritooriumi tõttu on Viljandi valla arengukava (2024) kohaselt kohaliku omavalitsuse jaoks esmatähtis lähtuda inimesest ja tema heaolust. Arengukava rõhutab vajadust tagada terviklik ja kättesaadav kultuuriasutuste võrgustik, mis võimaldaks elanikel sõltumata nende elukohast osaleda kultuurielus ja kasutada kultuuriteenuseid kogu vallas (samas). Selle võrgustiku keskmes on kohalike kultuurikandjatena tegutsevad rahvamajad. Samas, arvestades valla 18 piirkonda, on omavalitsuse hallatavaid kultuuriasutusi vaid 10, mis seab väljakutseid teenuste võrdsele kättesaadavusele.

Kohaliku kultuuripoliitika peamised eesmärgid on tagada võrdne ligipääs kultuurile ning toetada kogukondade kestlikku arengut ja aktiivset osalemist kultuurielus. Sellega seostub ka kohalike omavalitsuste ühine ülesanne kujundada ja ellu viia maakonna kultuuripoliitikat ning töötada välja maakondlikke arengustrateegiaid ja kultuurikavasid (Allilender 2023).

Rahvamajade korralduslik kuuluvus ja toimimismudelid võivad varieeruda, tegutsedes nii kohaliku omavalitsuse hallatavate asutustena, kellele kultuuriteenuste osutamine on delegeeritud, kui ka iseseisvate juriidiliste asutustena. Kohaliku omavalitsuse ülesanne, sh Viljandi valla puhul, on nii seadusest tulenevalt kui ka strateegiliste arengukavade raames tagada kultuuriteenuste kättesaadavus piirkonnas, sealhulgas rahvamajade ülalpidamine ja arendamine. (KOKS § 6; Saar 2023; ERK 2023) Nende ülesannete täitmise viisid sõltuvad omavalitsuse võimekusest, prioriteetidest ja piirkonna vajadustest.

1.1. Kultuurielu juhtimine vallavalitsuse tasandil

Kaja Allilender, Rahvakultuuri Keskuse regionaalosakonna juhataja, on kohalike omavalitsuste kultuurivaldkonna ülesannete ekspert. Allilender (2023) toob välja, et kohalike omavalitsuste ühised ülesanded kultuurivaldkonnas hõlmavad maakonna kultuuripoliitika kujundamist ja elluviimist ning maakondlike arengustrateegiatega ja kultuurikavade väljatöötamist. Viljandi valla strateegia on koostatud lähtuvalt üleriigilisest pikaajalisest arengustrateegiast Eesti 2035 (2021) ja maakondlikust arengustrateegiast (VOL 2022). Kohaliku kultuuripoliitika kujundamisel lähtutakse ühtlasi arusaamast, et kultuur suurendab elanike heaolu, tugevdab kogukondlikku sidusust ja toetab mitmekesist identiteeti (Kultuur 2030). Selle visiooni elluviimisel on oluline roll piirkonna rahvamajadel.

Tabel 1. Viljandi valla kultuuriasutuste andmed ja seisukord. (Allikas: Eesti Rahvakultuuri Keskus)

Kultuuriasutus	Ehitusaasta/ rahvamaja	Istekohtade arv	Istekohad lauda-dega	Hoone seisukord	Teised hoones asuvad asutused
Kolga- Jaani Villem Reimani nimeline Rahvamaja	1900/2007	250	150	rahuldav	
Kärstna Vaba Aja Keskus	1800/2018	50	60	kesine	lasteaed, raamatukogu, perearstipunkt
Mustla Rahvamaja	1913/1913			rahuldav	Tarvastu Avatud Noortekeskus, Tarvastu teenuskeskus
Paistu Rahvamaja	1934/1934	170	100	rahuldav	noortetuba
Ramsi Vaba Aja Keskus	2005/2005	140	110	hea	raamatukogu
Saarepeedi Rahvamaja	1970/1970	200	180	rahuldav	raamatukogu; kauplus; noortetuba ja teisel korrusel seitse tuba valla sotsiaalkorterid.
Tänassilma Rahvamaja	1815/1926	70		rahuldav	
Uusna Külamaja	2005/2005	80	60	hea	raamatukogu
Valma Infopunkt	2006/2007		40	hea	raamatukogu
Viiratsi Rahvamaja	1932/1964	90		kesine	

Viljandi vallas tegutseb kümme rahvamaja (vt tabel 1), mis pakuvad kogukonnale olulisi kultuuriteenuseid. Lisaks sellele täidavad mitmes piirkonnas rahvamaja funktsiooni aktiivsed külaseltsid ja mittetulundusühingud, kes on võtnud üle varasemate rahvamajade ülesanded. Portaali Minuomavalitsus.ee (MOV) andmetel oli seisuga 20.01.2025 Viljandi valla kultuuriteenuste koondhinne „3” (maksimum on „9”), mis paigutab valla 37 samaväärse hinde saanud omavalitsuse hulka. Madalama hindega omavalitsusi oli 17 ja kõrgema hindega 25. Kõrgeima koondhindega „6” on kaks omavalitsust.

Rahvamajades töötavad kultuurivaldkonna edendajatena rahvamaja juhatajad või perenaised, vastavalt töömahule kas 1,0 või osakoormusega (0,7; 0,5; 0,4), sõltuvalt piirkonnast ja kultuuriasutusest. Väiksemates asutustes, nagu Uusna ja Valma, haldab kultuuritöötaja kogu maja üksi. Suuremates rahvamajades on lisaks kultuuritöötajale osakoormusega administraator, koristaja või perenaine. Viiratsi rahvamajas ka osakoormusega kunstiline juht, kellele laienevad koristaja ülesanded. Haldusküsimustes on vallaüleselt vastutav Viljandi Vallahaldus (Viljandi vald 2025).

Rahvamajade personalistruktuur on piirkonniti ja asutuste suurusest olenevalt erinev. Väiksemates rahvamajades võib kogu töö lasuda ühel kultuuritöötajal, keda võidakse nimetada juhatajaks või perenaiseks. Suuremates asutustes on tihti lisaks osakoormusega administraatoreid, koristajaid või kunstilisi juhte, kellel võivad olla ka kombineeritud tööülesanded. Valla tasandil on haldusküsimuste eest ülene vastutus Viljandi Vallavalitsusel. See näitab rahvamajade töökorralduse paindlikkust, mis on kohandatud kohalike oludega, kuid allub ühtsele valla haldusstruktuurile.

Kultuurikorraldaja tööülesanded on piirkonna rahvamajade kultuuritöötajatel kultuuritöö korraldamine ja koordineerimine, millele järgnevad ürituste ja sündmuste korraldamine, ringitöö korraldamine või ka juhendamine ning kultuuriasutuse juhtimine. Kultuurikorraldaja töökeskkonda iseloomustab ebaühtlane töökoormus ja tööaeg, tihti tuleb töötada õhtuti, nädalavahetustel ja riigipühadel. (Kultuurikorraldaja, tase 4 2023)

1.2. Viljandi valla kultuurikorralduse hetkeolukord

Viljandi valla kultuurikorralduse hetkeolukord vajab süsteemset lähenemist, nagu ilmneb ka valla arengukava ja kultuurivaldkonna arendusseminaridel kaardistatud väljakutsetest. Hoolimata kultuurihoonete enamasti rahuldavast seisukorrast, varjutavad valdkonda mitmed probleemid, mis vajavad otsustamist ja lahendamist vallavalitsuse tasandil.

Üheks peamiseks väljakutseks on kultuuri ebapiisav käsitlemine valla arengukavas (Viljandi vallavalitsus 2024), mis omakorda mõjutab kultuuritoetuste mahtu ja läbipaistvust nende eraldamisel. Hindamiskriteeriumide avalikustamise puudumine tekitab küsimusi toetuste jagamise õigluses ja läbipaistvuses. Kultuuritöötajate madalad tasud ja piiratud enese arendamise võimalused eelarves võivad pärssida valdkonna professionaalsust ja innovatsiooni. Lisaks ei ole elanike rahulolu kultuurilise vaba aja veetmise võimalustega praegusel tasemel piisav, mis viitab vajadusele olemasolevate teenuste ja tegevuste paremaks kohandamiseks kogukonna vajadustega. (e-kiri Saar)

Kultuuriosakonna arendusseminaridel kaardistatud väljakutsed toovad esile vajaduse süsteemsema lähenemise järele rahvamajade eesmärkide ja tööplaanides, dokumentide ajakohastamises ning selguse loomises rahvamajade juhtimismudelid (Saar ja Moont 2023). Aktiivsem võrgustikutöö ettevõtjate ja mittetulundusühendustega, volikogu kultuurikomisjoni suurem kaasatus piirkondades ja kultuuriasutustes ning olulised sammud kaasavama ja mitmekesisema kultuurikeskkonna loomiseks, kus kogukonnas õpitakse praktiliste tegevuste kaudu (Narusson 2017:25). See haakub sotsiaalse kaasamise teooriaga, mis rõhutab marginaliseeritud rühmade osalemise olulisust ühiskonnaelus (Fisher 2017). Olemasolevate kultuuriasutuste ja ressursside, sealhulgas laululavade, tõhusam kaardistamine ja kasutamine aitab optimeerida ressursse (Kass 2024: 16). Konkurentsivõimelise töötasu ja paindliku töögraafiku tagamine on oluline kultuuritöötajate motiveerimiseks ja professionaalsuse hoidmiseks. See on seotud inimressursi juhtimise teooriaga, mis rõhutavad töötajate rahulolu ja arenguvõimaluste mõju organisatsiooni tulemuslikkusele (Järvinen 2021: 15). Lisaks nähakse vajadust valla esindajate suurema osalemise järele olulistel sündmustel, samuti arenguestlustel, selgelt seotud eesmärkide ja mõõdikute, ühtlustatud statistikakogumise ning elanike kultuurivaldkonna rahuloluküsitluste järele. Eelarve ja palgamoodustamise ühtsed alused, hinnakirjade läbipaistvus, visuaalse identiteedi küsimused (ühtsus vs. eripära) ja sihtgrupipõhise kommunikatsiooni loomine on samuti olulised aspektid, mis vajavad

läbimõtlemist. Kultuurikava kui kultuurisündmuste aluse loomine tagab valdkonna strateegilisema planeerimise. Strateegilise juhtimise teooriad rõhutavad selgete eesmärkide seadmise, mõõdikute kasutamise ja pideva hindamise olulisust organisatsiooni arengu tagamiseks (Järvinen 2021:16).

Arutelud rahvamajade juhtimisulatuse optimeerimise vajalikkuse üle volikogus viitavad mitmetele võimalikele põhjustele, sealhulgas soovile vähendada valla hallatavate asutuste arvu juhtimise lihtsustamiseks, rahulolematusele hetkeolukorraga, ressursside killustatusele ja potentsiaalsele raha kokkuhoiule ning soovile lähendada kultuurielu ja luua lõimitust kogukonnaga. See on seotud organisatsiooniteooriaga, mis käsitlevad organisatsioonide struktuuri, efektiivsust ja muutuste juhtimist (Järvinen 2021:19).

Õiguslikud alused, mis tulenevad kohaliku omavalitsuse korralduse seadusest (KOKS) ja Viljandi valla põhimäärusest (2017), kinnitavad volikogu ainupädevust hallatavate asutuste ümberkorraldamisel ja tegevuse lõpetamisel ning vallavalitsuse rolli selle korraldamisel. Viljandi valla arengukava (Viljandi vallavalitsus 2024) strateegiline suund kvaliteetsete ja kättesaadavate avalike teenuste tagamiseks ning selles sisalduv rahvamajade juhtimisulatuse optimeerimise meede moodustavad õigusliku ja strateegilise aluse kavandatavatele muudatustele kultuurivaldkonnas.

Kavandatavate muudatuste eesmärk on toetada ja kanda Viljandi valla kultuurivaldkonna eesmäärke, luues jätkusuutlikuma, kaasavama ja kvaliteetsema kultuurikeskkonna kõigile valla elanikele (Viljandi vallavalitsus 2024). Selle saavutamiseks on vajalik terviklik lähenemine, mis hõlmab nii olemasolevate väljakutsetega tegelemist kui ka uute arengusuundade planeerimist ja elluviimist.

1.3. Viljandi valla rahvamajade reformi strateegilised muudatused

Kohalike omavalitsuste detsentraliseerimise läbi on kultuuripoliitikas suurendatud vabaaühenduste otsustusõigust, kus kohalikud omavalitsused soodustavad omaalgatust ning mittetulundussektori suurenevat koostööd kohaliku kultuuripoliitika kujundamisel toob Põder välja oma uuringus (2023: 13). Eestis moodustavad avaliku halduse süsteemi riik ja kohalikud omavalitsused, seega mõlemad täidavad avaliku halduse ülesandeid, mis on

seaduse alusel halduslepinguga kohalikule omavalistusele antud ning vabatahtlikud kohaliku omavalitsuse ülesanded, mille täitmine ei ole seadusega sätestatud (ERK 2023). Omavalitsusülesanded ehk kohustuslikud kohalikud ülesanded jagunevad kohustuslikeks ja tingimuslikeks, seega esimesed tuleb täita igal juhul ning teised tuleb täita vajaduse korral või teatud tingimustel. KOKS § 6 lg 1 alusel on kohaliku omavalitsuse, antud töös Viljandi valla ülesanne korraldada piirkonna kultuuritööd ning sama seaduse § 6 lg 2 alusel on rahvamajade kui kohalike asutuste, ülalpidamise korraldamine valla ülesanne (Saar 2023). Samas võivad rahvamajad olla ka iseseisvad juriidilised isikud, kui vald on kultuuriteenuste pakkumise delegeerinud kolmandale sektorile (samamoodi), mis tegutsevad mittetulundusühingute ja sihtasutustena, näiteks seltsi- ja kogukonnamajad. Sarnaselt tegutsevad Viljandi valla haldusalas Kõpu ja Mõnnaste Meierei, endine Puiatu rahvamaja, Holstre Magasiit.

Viljandi valla põhimääruse § 22 punkt 4 (2017) sätestab, et asutuste moodustamise, ümberkorraldamise ja lõpetamise otsuse teeb vallavolikogu. Sama paragrahvi punkt 5 kohaselt korraldab asutuste moodustamist, ümberkorraldamist ja lõpetamist vallavalitsus. Nimetatud sätetest tulenevalt on Viljandi vallas kultuuriasutuste ümberkorraldamiseks olemas juriidiline alus. Ajavahemikul 2023–2025 toimusid Viljandi valla kultuuri- ja haridusosakonna juhtide ja kultuuritöötajatega mitmed kohtumised ja arendusseminarid, kus kultuurivaldkonna töötajad ning superviisorid arutlesid valdkonna väljakutsete ja tulevikusuundade üle. Arendusseminaridel kaardistati kultuurikorralduse eripära Viljandi vallas ja analüüsiti võimalikke mudeleid, mille tulemusi on kasutatud ümberkorraldusplaani koostamisel. Ümberkorraldusplaani eesmärk on kujundada tõhusam ja paindlikum juhtimismudel, mis toetab kultuuritegevuste jätkusuutlikkust ning vastab paremini kogukondade vajadustele. Ümberkorralduse ajendiks on senine olukord, kus rahvamajad tegutsevad iseseisvalt ning pakuvad teenuseid erineval tasemel. Arengukava 2022–2030 raames seatud meede “Rahvamajade juhtimisulatus optimeerimine” toetab strateegilist eesmärki tagada kvaliteetsed ja kättesaadavad avalikud teenused. Uue mudeli keskmes on ressursside tõhusam jaotamine, juhtimise korrastamine ning kogukondadevahelise koostöö tugevdamine. (Viljandi Vallavalitsus 2024)

Omavalitsuskorralduse koolitaja ja analüütik Marika Saar (2023), käsitleb kohaliku kultuuripoliitika ja -korralduse kujunemist koostööprotsessina, mille teostamise eest vastutavad kohalike omavalitsuste hallatavad asutused, sealhulgas rahvamajad.

Planeerimisetapis kinnitab volikogu arengukavad ja rahvamajade põhimäärused (KOKS § 35 lg 2). Saar (2023) toob välja ka neljatasandilise korralduse: volikogu, valitsus, hallatavad asutused (sh rahvamajad) ning vaba- ja erasektor, kusjuures rahvamajade peamiseks ülesandeks on sündmuste korraldamine ja kultuuriteenuste pakkumine. Samas toob Pöder (2023) oma uurimuses välja, et iseseisvad kultuurivaldkonna arengukavad on pigem haruldased, olles enamasti integreeritud kohalike omavalitsuste üldistesse arengukavadesse. Viljandi valla kultuuriasutuste rahvamajade reformi ümberkorraldamise plaani eesmärk on tagada, et kavandatavad muudatused kultuurivaldkonnas toetaksid ja edendaksid Viljandi valla kultuurivaldkonna üldiseid eesmärke. Arendusseminaride käigus ei formuleeritud küll ühtset ja lõplikku valdkonna eesmärki, kuid aruteludes tõstatisid mitmed olulised ideed, mida tulevane eesmärk peaks hõlmama.

- Rahvakultuuri põlvkondade ülene ühendamine.
- Kogukondade tegus toimimine ja kaasamine.
- Vaba aja mitmekülgne arendamine.
- Kultuuri arendamine (mitmekesistamine) ja turundamine sihtgruppide põhiselt.
- Kogukonna kultuuripärandi ja traditsioonide säilitamine.

Seega peavad kõik valdkonnas planeeritavad muudatused tagama kogukonna kultuuripärandi ja traditsioonide säilimise, kogukondade kaasamise ja aktiivse tegutsemise ning kultuuri ja vaba aja mitmekülgse arendamise ja turundamise, arvestades erinevaid sihtgrupe.

2. RAHVAMAJADE ROLL JA KULTUURIOSALUS

Käesoleva peatüki eesmärk on esitada mõisteline ja kontekstuaalne raamistik, millele tuginedes analüüsin 4. peatükis rahvamajade rolli kohalike kogukondade kultuurielu edendamisel ja inimeste kaasamises. Esiteks käsitlen rahvamajade ajaloolist ja tänapäevast rolli kogukonnaelus ning nende tähendust Eesti kultuurikorralduse kontekstis. Seejärel selgitan kultuuriosaluse, kogukonna, kogukondlike kultuurisündmuste ja kaasamise mõisteid, tuues esile, kuidas need on seotud kultuurilise kuuluvuse ja sotsiaalse sidususe kujundamisega. Erilist tähelepanu pööran kultuuripoliitilistele tingimustele ja kohalikele teguritele, mis mõjutavad rahvamajade tegevust, ning sellele, kuidas informatsiooni liikumine ja kaasamispraktikad toetavad või piiravad kogukonna osalust.

2.1. Rahvamajade roll kogukonnaelus

Rahvamajade kujunemine Eestis sai alguse 19. sajandi teisel poolel rahvusliku liikumise ja kodanikualgatusete tõttu (Kulbok-Lattik jt 2023: 11). Sarnaselt teistele kultuuriasutustele loodi need kohalike elanike initsiatiivist kultuuri, hariduse ja seltsielu edendamiseks vabatahtliku töö ja annetuste toel (Kulbok-Lattik jt 2023: 78). Ajalooliselt on rahvamajad olnud tähtsal kohal Eesti kultuuripoliitika elluviimisel kohalikes omavalitsustes (Kultuur 2030). Kohalik kultuuripoliitika lähtub kultuuri mõjust elanike heaolule, ühiskonna sidususele ja identiteedile (Kultuur 2030: 6), mille saavutamisel on rahvamajadel oluline panus. Koostööl põhineva kohaliku kultuurikorralduse olulisust rõhutavad Saar ja Moont (2023) tuues esile, et rahvamajad võimaldavad sotsiaalset osalust ja on igapäevase kultuurielu kujundajad ja kultuuripoliitika elluviijad.

Eesti Rahvakultuuri Keskuse regionaalosakonna juhataja Kaja Allilender (2023) toob välja, et tänapäeval on rahvamaja mõiste laienemas, hõlmates üha enam ka väiksemaid kogukonnajagu ja raamatukogusid, eriti maapiirkondades. Sellised kogukonnakeskused mõjutavad oluliselt ühiskondlike norme ja arengut (Kulbok-Lattik 2016: 44), toetades sotsiaalset sidusust ja ühtekuuluvust (Saar ja Moont 2023), mis viitab vajadusele

kultuuripoliitika kaasajastamiseks (Kulbok-Lattik jt 2023: 14). Seega ei saa rahvamajade rolli vaadelda vaid asutusena, kuna need mõjutavad otseselt kogukondade elu ja kultuuri, olles ühenduslüliks riigi poliitika ja kohalike vajaduste vahel.

Tänapäeval on rahvamajad ja nendega sarnased kogukonnakeskused endiselt olulised kultuuripoliitika elluviimisel kohalikul tasandil (Allilender 2023), olles ühenduslüliks riigi ja kogukondade vahel. Rahvamajade ülesanne on tagada kultuuri kättesaadavus ja tasakaalustada erinevaid kultuurivorme (Kulbok-Lattik jt 2023: 25). Kultuuritöötajate tegevus on suunatud kogukondade sidumisele ja ühiskondliku sidususe toetamisele, lähtudes inimeste vajadusest kuuluvuse järele (Rüütel 2008: 5).

Kultuuriosalus, mida Bourdieu (1984/1979) on analüüsinud seoses sotsiaalse positsiooniga (klassipõhises) ühiskonnas, on jätkuvalt oluline teema sotsioloogilistes aruteludes. Seda sotsiaalselt hierarhilist mustrit kultuurilises osaluses, mida kujundavad päritoluperekonnast saadav kultuuriline ja majanduslik kapital, hariduse kaudu omandatud kapital, hilisem sissetulek ning muud omavahel põimuvad sotsiaalsed tegurid, on kinnitanud ka hilisemad uurimused. Näiteks Bennett jt (2009) analüüsisid Suurbritannia kultuuritarbimise näitel samasuguseid seoseid sotsiaalse klassi ja kultuurilise osaluse vahel. Ka teised kultuursotsioloogid on oma töödes rõhutanud, kuidas erineva sotsiaalse taustaga inimeste kultuurilise osaluse mustrid oluliselt erinevad ja et sotsiaalne positsioon mõjutab oluliselt seda, millistes kultuurivormides osaletakse ja kuidas seda väärtustatakse. Näiteks analüüsib Riie Heikkilä (2022) kultuurilise mitteosalemise põhjuseid egalitaarses ühiskonnas, tuues välja, et ka sotsiaalselt võrdsemates tingimustes võivad jätkuda mustrid, kui teatud grupid on kultuurielust vähem haaratud. Seega on oluline mõista, et kultuuriline osalus on ühtlasi sotsiaalse kuuluvuse ja tõrjutuse mehhanism. Heikkilä (2022) toob esile, kuidas kultuuripraktikate kaudu taastoodetakse sotsiaalset ebavõrdsust. Tuginedes Bourdieu' (1984) teooriale, näitab Heikkilä, et kultuuriline osalus on tihedalt seotud klassipositsiooniga, kus teatud praktikad (nt klassikaline muusika või teater) omavad institutsionaalset prestiiži, samal ajal kui igapäevasemaid praktikaid peetakse vähetahtsaks. Sotsiaalne ebavõrdsus mõjutab otseselt, kes ja kuidas kultuuris osaleb – mitte ainult huvi või tahtmise, vaid sotsiaalsete ja majanduslike tingimuste tõttu. Kultuuritarbimise puhul tuleb arvestada ka inimeste elukohaga, näiteks Soome andmed näitavad, et maapiirkonnas elamine mõjutab oluliselt nn kõrgkultuuri tarbimist, kuna see on koondunud suurematesse linnadesse (Heikkilä 2022; Lindblom 2023). Seejuures rõhutab Heikkilä (2022), et kultuuriosaluse laiendatud käsitlus ei piirdu pelgalt kultuuritarbimisega, vaid hõlmab

aktiivset osalemist kultuuri loomises, esitamises, selle üle arutlemises ja sellega seotud õppimises. Seega on kultuuriosalus dünaamiline protsess, mille mõistmine on võtmetähtsusega kultuurilise stratifikatsiooni ja sotsiaalse ebavõrdsuse analüüsimisel.

Tänapäeval ei ole rahvamajad enam pelgalt traditsioonilised kultuuriasutused, vaid aktiivsed kohaliku piirkonna arengu partnerid. Nende tegevus on integreeritud omavalitsuste strateegilistesse plaanidesse, panustades otseselt elanike heaolu, sotsiaalse sidususe ja kohaliku identiteedi tugevdamisse. Luues mitmekesiseid osalusvõimalusi, aitavad rahvamajad kaasa aktiivse kodanikuühiskonna kujunemisele ja tagavad, et kultuuripoliitika ei jääks vaid riiklikuks deklaratsiooniks, vaid leiaks reaalse väljundi kohalikes kogukondades.

2.2. Kultuuripoliitika ja rahvamajade tegevust mõjutavad tegurid

Kultuuripoliitika eesmärk on toetada ja edendada kultuurilist mitmekesisust ja kultuuripärandi hoidmist. Kultuur 2030 käsitleb rahvamaju regionaalse kultuuri võrgustiku osana, rõhutades nende olulisust kultuuripoliitika elluviimisel (Kultuur 2030: 13). Marika Saar (2023) mõtestab kohaliku kultuuripoliitika ja kultuurikorralduse kujunemist kui koostööprotsessi, kus teostamise etapp ehk igapäevane kultuurikorraldus on kohalike omavalitsuste hallatavate asutuste, sealhulgas rahvamajade, pädevuses.

Kultuuripoliitika on pidevas muutumises ning selle tõhusus sõltub suurel määral võimest mõista ja arvestada ühiskondlike vajaduste ja ootustega (Mangset 2020; Kulbok-Lattik jt 2023). Seetõttu on vältimatu, et kultuuripoliitika kohandub areneva ühiskonna tingimustega ning muutub üha enam kaasavaks ja paindlikuks. Sellises kontekstis täidavad rahvamajad olulist ülesannet, toimides nii kultuurilise loomekeskkonna kui ka kogukondliku suhtlemise ja koostegutsemise kohtadena (Kulbok-Lattik jt 2023: 44). Nad on kujunenud mitmeotstarbelisteks avaliku elu keskusteks, mis toetavad sotsiaalset sidusust ja pakuvad kultuurilise osaluse võimalusi seal, kus need muidu oleksid piiratud. Eriti oluline on nende roll hajaasustusega piirkondades, kus rahvamajad sageli ainsatena tagavad juurdepääsu kultuurile ja kogukondlikule kuuluvustundele. Just sellistes kontekstides saavad rahvamajad toimida ühenduslülina kogukonna ja riikliku

kultuuripoliitika vahel, võimaldades kohapealset osalust, eneseväljendust ja identiteeditunnet.

Eesti kultuuripoliitika keskmes on loovust väärtustava ühiskonna kujundamine, rahvusliku identiteedi säilitamine ja edendamine ning elujõulise ja mitmekesise kultuuriruumi arendamine (Kultuuripoliitika põhialused... 2020). Selle eesmärgi saavutamiseks on oluline tagada kultuurivaldkonna jätkusuutlikkus ja kohanemisvõime muutuvate oludega.

Kultuur 2030 arengukava on süsteemne käsitlus Eesti kultuuri elujõulisuse tagamiseks ja juhtimise tõhustamiseks, tegeledes samal ajal teemadega nagu kultuurielu järjepidevus maapiirkondades, tehnoloogia mõju ja vajadus meediakirjaoskuse arendamiseks ühiskondlike lõhede kontekstis. Samas toob kultuuripoliitika esile mitmeid proovikivisid, mis mõjutavad kultuurivaldkonna arengut. Näiteks rõhutatakse vajadust säilitada kultuurielu järjepidevus, eriti maapiirkondades, kus piirkondade keskused on üksteisest kaugel ja kontakti loomine kogukonnaga võib olla problemaatiline. (Kultuur 2030 : 5-8)

2.3. Rahvamajad hajaasustuspiirkonna kultuurielu keskustena

Rahvamajadel on läbi ajaloo olnud oluline roll maapiirkondade kultuurielu edendamisel. Hajaasustuspiirkondades, kus elanike arv on väike ja vahemaad keskusteni suured, on rahvamajad seetõttu kultuuri vahendajad ja kogukonnaelu tugipunktid. Võimaldades mitmesuguste rahvakultuuriga seotud tegevuste toimumist, nagu rahvatantsu-, käsitöö- ja rahvamuusikarühmad, mis aitavad säilitada kohalikku pärandit ja hoida sidet põlvkondade vahel. Kultuur 2030 kultuuripoliitika arengukava toob esile, kui tähtis on kultuuri kättesaadavus kõikjal Eestis, sealhulgas piirkondades. Vilhver (2024: 20) rõhutab lisaks, et kuigi omavalitsustel on kohustus rahvamaju ülal pidada, püsib Eestis märkimisväärne regionaalne ebavõrdsus kultuurielus osalemise võimalustes. Sarnasele järeldusele jõudis ka Liivson (2021: 45), kelle magistritöö näitas, et kuigi kultuuriasutuste üldine seisukord on hinnatud heaks, piirab ressursside nappus nende arengut ning seeläbi ka teenuste kättesaadavust ja kasutusvõimalusi. Rahvamajade uuringus 2022–2023 (Kulbok-Lattik jt 2023: 9–10, 34) tuuakse olulise probleemkohana välja, et rahvamajade töötajaid teeb murelikuks hoonete tagasihoidlik tehniline võimekus ja kehv seisukord, sest valdavalt

kolhoosiajast pärinevate majade korrashoid on piiratud ressursidega kohalikele omavalitsustele keeruline, mis omakorda pärsib olulisel määral kultuuritegevuste kättesaadavust.

Kultuuriline tegevus ei piirdu üksnes rahvamajades aset leidvate sündmustega, vaid hõlmab kogu kohaliku elu, olles selle loomulik ja rikastav osa (Saar 2023). Kuigi rahvamajad on olulised eesti kultuuritraditsioonide säilitajad, mõjutavad nende toimimist ühiskondlikud muutused. Seetõttu seisab kultuuritöötaja omavalitsuste rahvamajades silmitsi mõttekohtadega, kuidas kujundada kultuurielu inimesi kaasavalt ja kogukonda ühendavalt. Võtmeisikuna toetab kultuuritöötaja osalejate kaasamisest erinevates tegevustes, mille tulemus sõltub omakorda kogukonna elanike aktiivsest osalemisest.

2.4. Mis on kogukond ja kogukondlik kultuurisündmus?

Kogukonna ja kogukondlike kultuurisündmuste mõistmine on oluline, et hinnata nende rolli sotsiaalse sidususe, identiteedi ja kollektiivse heaolu edendamisel. Need mõisted aitavad paremini mõista, kuidas eri piirkondades kogukonnad toimivad ja kuidas Viljandi valla rahvamajade kultuurisündmused võivad tugevdada kogukonna sidemeid ja edendada positiivseid muutusi.

Kogukonna mõiste on tänapäeva ühiskonnas keerukas ja mitmetähenduslik. Wilken jt (2015) defineerivad kogukonda kui inimeste gruppi, keda seovad ühised väärtused, huvid ja koostegutsemine. Fisher (2017: 227) rõhutab oma kogukonna määratluses nii kogukonna geograafilist paiknemist kui ka ühiseid huve ja väärtusi. Narusson (2020) toob välja kogukonna geograafilise aspekti, rõhutades naabruskonna sotsiaalset ja emotsionaalset sidet oma asukohaga, mis sageli asuvad konkreetsetes asulates või piirkondades ja mille tegevused võivad olla suunatud just selle piirkonna elanikele. Seega hõlmab kogukond inimrühma, kellel on midagi ühist, kuid on vähem lihtne leida üksmeelt selles, mis see "midagi" täpselt on. Kõige enam seostatakse kogukonda kodukoha, oma naabruskonna või külaga, aga kogukonda võib mõista ka kui kohaliku aktiivsust ning tänapäeval võib ühes piirkonnas eksisteerida mitu erinevat kogukonda, mis on seotud erinevate huvide või tegevusvaldkondadega (Vihma ja Lippus 2014). Tänapäeva maailmas on arusaam

kogukonnast pidevas muutuses, on üha olulisem mõista, et iga kogukond on unikaalne oma loo ja liikmete ning seal leiduvate ressursside poolest (Paas ja Kass 2022: 49). Kuna kogukonnad ei tööta institutsioonide määratletud eesmärkide või oodatavate tulemustega kooskõlas (Russell 2021) on vaja keskenduda kogukonnas enda ressurssidele.

See laiapõhjaline arusaam kogukonnast, mida seob nii geograafiline piirkond kui ka ühised huvid ja väärtused on oluline ka minu uurimuses, sest Viljandi valla rahvamajad on kogukonna keskused, kus erinevad huvigrupid saavad kokku tulla ja ühistegevusi algatada, luues seeläbi kogukonnasidet. Viljandi valla rahvamajade kontekstis on oluline mõista, kas nende pakutavad sündmused pigem koondavad geograafiliselt lähedasi inimesi või huvipõhiseid grupe või ideaalis mõlemat. Crow (2018: 1) on kirjeldanud kogukonda, kui ühiste huvidega inimeste rühma, näiteks kohalikud elanikud, kes osalevad ühistes heakorratalgutes, vabatahtlikud, mis ühendavad sarnaste hobidega inimesi. Selline kogukond toetab arusaama rahvamajast kui kohast, mis ei ole ainult kultuurisündmuste läbiviimise paik, vaid ka kogukonnaelu keskus, kus ühiste huvidega inimesed saavad kokku tulla, oma elukeskkonna heaks panustada ja sotsiaalset tuge leida. Tänapäeva kogukonnatöös (Narusson 2020; Russell 2020) on oluline kogukondade toetamine, liikmete kaasamine ja vastutuse jagamine, kus kodanikud on aktiivsed osalejad ja oma elukeskkonna kujundajad.

Kogukondlik kultuurisündmus on kultuuriline tegevus, mille sisu, vorm ja tähendus tulenevad kogukonna enda aktiivsest osalusest, koostööst ja identiteedist (Mannarini ja Fedi 2009; Heikkilä 2022). See ei tähenda üksnes sündmuse toimumist kogukonnas või selle suunatust kogukonnale, vaid eeldab, et kogukond osaleb sündmuse ideestamises, kavandamises ja elluviimises, tunnetades seda enda omana (Russell 2021). Ilma selle vastastikuse tähenduseta jääb sündmus väliseks ja sageli ebaoluliseks. Seega sõltub kogukondliku kultuurisündmuse tähendus sellest, kuidas kogukond on seotud sündmuse loomise ja elluviimisega.

Cormac Russelli (2021) esitatud kogukonna arendamise neli lähenemist “The Helper’s Crossroads” (vt tabel 2) aitavad eristada erinevaid kaasamise ja osaluse tasemeid. Selle mudeli kaudu saab hinnata, kas kogukond on sihtrühm või aktiivne kaasamõtleja ja -tegutseja. Käesolevas töös lähenetakse kultuurisündmuste korraldamisele BY-perspektiivi kaudu, mida Russell ise peab ainsaks võimestavaks ja jätkusuutlikuks kogukonna arendamise viisiks. Sellises lähenemises sünnib kultuuriline tegevus kogukonna enda

initsiatiivil ja väärtustel põhinevalt, mis loob eeldused tugevaks omanditundeks, identiteedi väljendamiseks ning tähenduslikuks osaluseks.

Tabel 2. *Kogukonna arendamise neli lähenemist* (Russell 2021, autori kohandatud)

Perspektiiv	Kirjeldus
TO (kogukonnale)	Otsused ja tegevused tehakse kogukonna eest, ilma nende osaluse Passiivne roll kogukonnal.
FOR (kogukonna jaoks)	Tegevused on kogukonna huvides, kuid kogukonna liikmeid otsustusprotsessi ei kaasata.
WITH (koos kogukonnaga)	Kogukond osaleb, kuid arendaja juhib protsessi. Koosloome ja koostöö saavad võimalikuks.
BY (kogukond ise teeb)	Kogukond ise viib ellu arendustegevused, arendaja on taustatoetaja Lähenemine põhineb kogukonna tugevustel.

Samas tuleb tõdeda, et kogukondlik kultuurisündmus ei ole ainult füüsiline sündmus, vaid sotsiaalne protsess, mis sõltub indiviidide isiklikust ja kultuurilisest taustast, nende osalusvormidest ning sotsiaalsetest rollidest (Mannarini ja Fedi 2009). Kogukonna kaasamisel loob Russelli (2021) BY-tüüpi osalusmudel tugeva teoreetilise raamistiku, mille abil analüüsida, kuidas kultuurikorraldus saab olla kogukonda võimestav ning kestlikult arendav.

Antud lähtekohad on sobivad uurimaks, kuidas rahvamaja kogukonna keskusena saavad kaasata kogukonna elanikke ühiste eesmärkide teostamisel ja nende üle otsustamisel (Lagerspetz 2004: 10)

2.5. Kaasamine kultuurikorralduse kontekstis

Kultuuriosalus (*cultural participation*) hõlmab mitmesuguseid tegevusi, alates korraldatud kultuuriüritustel osalemisest kuni igapäevaste praktikate harrastamiseni. Senises arutelus on rõhutatud, et kaasamine ületab pelgalt arvamuse küsimise, olles pigem partnerlus (Küüdi 2022: 23). Territoriaalsed kogukonnad on dünaamilised, kus geograafiliste piiride asemel on määravad liikmete suhted ja ühine tähendusloome. Kuid tõhus kaasamine eeldab

õigeaegset teavitust (samas). Kohalikud omavalitsused ja nende rahvamajad on peamised infovahendajad, kelle töötajate aktiivsus kogukonna kaasamise ja osaluse suurendamisel on teadmiste aluseks (Ackoff, 1989; Saare 2023). Kuna informatsioon on kaasamise vältimatu eeltingimus ja rahvamajad selle edastajad, on oluline mõista, kuidas info kogukonnani jõuab, kuidas seda vastu võetakse ja kuidas see kaasamisprotsessi mõjutab.

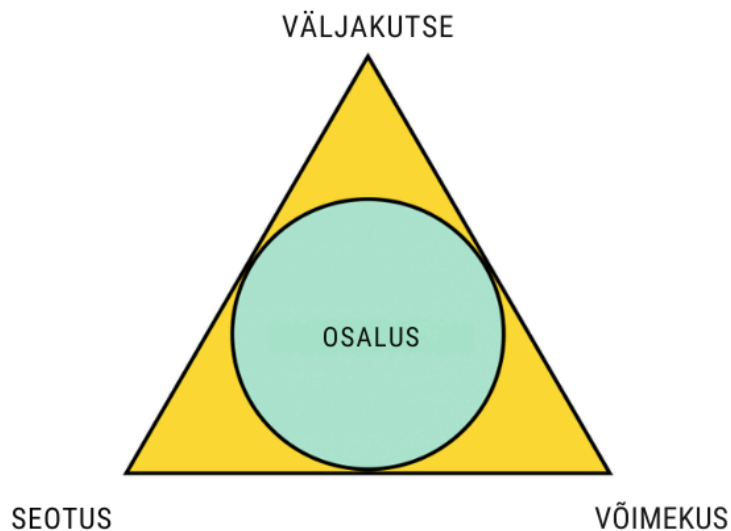
Kaasamine on mitmetahuline mõiste, mida on defineeritud erinevalt. Lagerspetz (2004: 10) näeb kaasamisena tegevust, mille eesmärk on paremini rakendada ja aktiveerida liikmeskonda ühiste eesmärkide teostamisel ja nende üle otsustamisel. Sarnaselt leiavad Hinsberg ja Kübar (2014: 4), et kaasamine seisneb otsuste tegemises ja elluviimises koos teistega ning teistega arvestades. Kaasamine on sageli ajamahukas protsess (Gilchrist (2019: 72), mis peab tuginema kohalike elanike vajadustele, kogemustele ja panustamisvalmidusele (Evans 2016). Kaasamine, kus otsused sünnivad konsensuse alusel või vastutus jaguneb ühtlaselt, põhineb avatud ja õiglaselt juhitud aruteluprotsessil (Kübar ja Hinsberg 2014: 7). Oluline on tagasiside andmine kogukonnalt saadud ideede rakendamise kohta (De Weger jt 2018), sest läbipaistvus suurendab usaldust ja motivatsiooni osaleda (Küüt 2022: 30).

Nagu on osutanud mitmed kultuuriteadlased, ei piirdu inimeste kultuuriline osalus institutsionaalse tarbimisega. Evans (2008) ja Paterson (2006) rõhutavad, et suur osa kultuurielust toimub väljaspool ametlikke süsteeme, näiteks kodudes, kogukonnakeskustes, ja mittetulunduslikes ühingutes. See omakorda seab väljakutse kultuuritöötajatele, kelle roll ei ole ainult kultuuritegevuste korraldamine, vaid ka mitmekesiste osalusvormide äratundmine ja nende väärtustamine. Kaasamine peab seega arvestama mitte ainult ametlikke osalusi, vaid ka kogukondlikku, isetekkelist ja igapäevast kultuuripraktikat.

Kaasamine on mitmetahuline mõiste, mida on defineeritud erinevalt. Lagerspetz (2004: 10) näeb kaasamisena tegevust, mille eesmärk on paremini rakendada ja aktiveerida liikmeskonda ühiste eesmärkide teostamisel ja nende üle otsustamisel. Sarnaselt leiavad Hinsberg ja Kübar (2014: 4), et kaasamine seisneb otsuste tegemises ja elluviimises koos teistega ning teistega arvestades. Kaasamine on sageli ajamahukas protsess (Gilchrist (2019: 72), mis peab tuginema kohalike elanike vajadustele, kogemustele ja panustamisvalmidusele (Evans 2016). Kaasamine, kus otsused sünnivad konsensuse alusel või vastutus jaguneb ühtlaselt, põhineb avatud ja õiglaselt juhitud aruteluprotsessil (Kübar ja Hinsberg 2014: 7). Oluline on tagasiside andmine kogukonnalt saadud ideede

rakendamise kohta (De Weger jt 2018), sest läbipaistvus suurendab usaldust ja motivatsiooni osaleda (Küüt 2022: 30).

Kogukonnatunnetus kujuneb kultuurilise osaluse kaudu (Mannarini ja Fedi 2009), mistõttu on oluline luua mitmetasandilisi osalusviise, mis võimaldavad igäühel suhestuda kultuurisisu ja -protsessidega omal moel (Simon 2010: 9), tundes end kuuluvana ja kaasatuna. Kogukonna arendamise protsessi struktureerimiseks on olemas erinevaid mudeleid, nagu osaluse kolmnurk ja osaluspüramiid (Jans ja de Backer 2002), mis aitavad tagada osalejate kaasatuse ja aktiivse panuse.

Joonis 2. *Osaluspüramiid* (Jans ja de Backer 2002)

Sarnaselt Russelliga (2021) rõhutavad ka Jans ja de Backer (2002), et kogukonna liikmete sisukas osalus ühiskonnas eeldab tasakaalu kolme teguri vahel: väljakutse, võimekus ja seotus (vt joonis 2). See tähendab, et inimesed peavad tundma end kogukonna osana, osalemiseks peab inimesel olema usk oma võimesse, piisavad oskused ja seotus kogukonnaga (Dweck 2006: 7). Kaasamise kontekstis tähendab see, et osalusvõimaluste loomisel tuleb arvestada, milleks ta on suuteline ning millised oskused tal juba olemas on või vajavad arendamist.

Teadmiste püramiidi kontekstis (vt ptk 2.4) saab osalusprotsessist kujuneda oluline enesemääratluse ja -väljenduse vahend, kus kogukonna kultuuriteenuse kasutaja on ühtlasi ka selle kujundaja. Kogukonna arendamisel on seega keskne lähtuda sihtrühmade vajadustest ja võimekusest, kaasates neid viisil, mis on jõukohane, kuid pakub ka arengut ja eneseteostust.

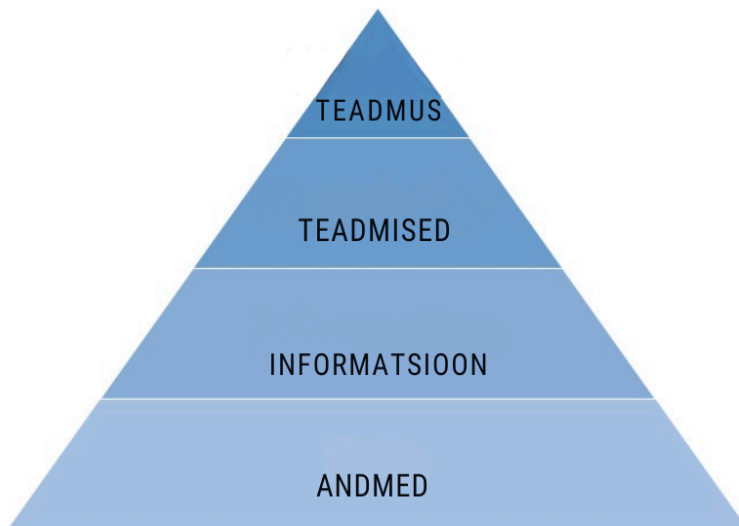
Kultuurikorraldajatel rahvamajades on siinjuures kogukonna arendaja roll, luues osalusvõimalusi ja soodustades koostööd kultuurisündmuste korraldamisel, lähtudes (Gilchrist 2019) põhimõtetest, toimides kogukonna arendajatena. Gilchrist (2019) on välja toonud seitse põhimõtet, mis kirjeldavad kogukonna arendaja rolli ja toimimisviise. 1) inimeste kaasamise võimaldamine (*enabling*), 2) osalemise julgustamine (*encouraging*), 3) võimestamine (*empowering*), 4) kogukondade ühendamine ja koostöö arendamine (*engaging*); 5) võrdsuse edendamine (*equalising*), 6) inimeste harimine (*educating*) ja 7) mõju hindamine (*evaluating*). Kultuurikorraldaja kogukonnas ei ole lihtsalt rahvamaja juhataja vaid partner ja ka võimaluste looja.

Kokkuvõtvalt on kogukonnas elavad inimesed rahvamaja kultuuriteenuse kasutajad ja samal ajal ka selle kujundajad. Kujundamisel ja arendamisel tuleb arvestada kultuuriteenuse kasutajaga ehk sihtrühmaga, kaasates neid viisil, mis on neile jõukohane ning pakub piisavalt väljakutset. Kaasamine ei tähenda pelgalt arvamuse küsimist, vaid partnerlust (Raivo Küüd 2022: 23) ja kogukonna elanikud, kes on rohkem kaasatud kogukonna kujundamisse parandavad ka oma tervise ja heaolu juhtimist (De Weger jt 2018).

2.6 Informatsiooni roll kogukonna kaasamisel

Kogukonna aktiivseks kaasamiseks kultuurielus on oluline arusaadav ja õigeaegne informatsioon (Küüt 2022), mille olulisust rõhutavad nii Ackoff (1989) oma ühiskonna arengu teorias kui ka Pranno (2024) noorteinfoteenuse analüüsis. Russell Ackoff (1989) on toonud välja, et info on väga tähtis nii üksikisikute kui ka ühiskonna arenguks, aidates leida tõde, jagada ressursse ja tagada kõigi heaolu. Pranno (2024: 51) on oma noorteinfoteenuse uurimuses sarnaselt näidanud, et info peab liikuma mõlemas suunas ja

see on oluline, et teenuse kasutajad oleksid kaasatud. Leian, et info jagamise teooriad, eriti Ackoffi (1989) andmete-info-teadmiste-tarkuse ehk DIKW mudel ja Pranno (2024) töö kaasamise põhimõtted aitavad mõista ka seda, kuidas rahvamajad saavad kogukonna inimesi informeerida ja nende teadlikkust suurendada.

Joonis 4. *DIKW* püramiid (Ackoff 1989)

Ackoff (1989) eristab oma püramiidis viit tasandit (vt joonis 4). Esimesel tasandil on andmed – iseseisva tähenduseta märgid. Teisel tasandil informatsioon – seostatud andmed, mis pakuvad konteksti ja annavad pildi olukorrast (nt noortele meeldisid tantsuõhtud rohkem kui eakatele). Kolmandaks on teadmised – asjakohased informatsioonikogumid, mis on mingil viisil kasulikud (nt teadmine, millised üritused on erinevatele sihtrühmadele populaarsemad). Neljandal tasandil on arusaamad – kognitiivne mõistmine (nt mõistmine, et noored ja eakad otsivad rahvamajast erinevat meelelahutust). Kõrgeimal tasandil paikneb tarkus – protsess, mille käigus tekib hinnatud arusaamine, mis võimaldab teha otsuseid (nt oskus otsustada, milliseid üritusi korraldada, arvestades kogukonna vajadusi ja ressursse).

Rahvamajade tegevusse kaasamiseks on vaja kogukonnaliikmetele jagada lisaks andmetele (nt sündmuse aeg ja koht) ka informatsiooni (nt eesmärk ja olulisus), teadmisi (nt osalusvõimalused) ja tarkust (nt osaluse laiem tähendus). Koostööprobleemid ja arusaamatus tulenevad sageli üksteise võimete ülehindamisest (Küüt 2022: 29), samuti on

ebapiisav teadlikkus ressurssidest ja võimekusest (Küüt 2022: 25) tihti arusaamatu teavituse tagajärg, mis pärsib teadmiste ja tarkuse kujunemist kogukonnas. Kui kommunikatsioon on lünklik, piirdub kogukonna teadlikkus sageli andmetega, mis ei võimalda informeeritud otsuseid ega aktiivset panust.

Seega on Ackoffi (1989) DIKW mudel kasulik tööriist rahvamajade rolli analüüsimisel kogukonna kaasamise kontekstis. Kultuurikorraldajate ülesanne on vahendada teavet nii, et see aitaks kogukonnal liikuda andmetelt informatsiooni, teadmiste ja lõpuks tarkuse tasandile. See tähendab, et sündmuse aja ja koha edastamise asemel tuleb selgitada sündmuse eesmärki, osalusviise ja kogukondlikku tähendust, luues seeläbi aluse teadlikule osalusele ja ühtekuuluvusele (Saar ja Moont 2023).

3. METOODIKA JA VALIM

Käesolevas peatükis kirjeldan magistritöös rakendatud kvalitatiivset uurimismetoodikat, uurimaks Viljandi valla rahvamajade rolli kogukonnaelus, keskendudes kogukonnaliikmete ootustele ja vajadustele ning rahvamajade tulevikuarengule. Kvalitatiivne lähenemine võimaldab sügavuti mõista kohalike elanike kultuurisündmustel osalemise ja mitteosalemise põhjuseid, vaadeldes neid nii kogukonnaliikmete kui ka kultuuritöötajate perspektiivist. Lisaks kaardistan ja analüüsin tegureid, mis mõjutavad kultuurielus osalemist, eesmärgiga leida kultuuritöötajatele tõhusamaid viise kogukonnaliikmete kaasamiseks.

Kvalitatiivset lähenemist iseloomustab paindlikkus, uurimistöö erinevate etappide osaline kattumine ja vajadusel varasemate etappide juurde tagasipöördumine (Laherand 2008). See võimaldab uurida rahvamajade rolli kogukonnas võimalikult terviklikult ja kirjeldada tegelikku olukorda (Hirsjärvi jt 2005). Järgnevalt annan ülevaate käesoleva magistritöö uurimismetoodikast, tutvustan uuringu etappe ning andmete kogumise ja analüüsi protsessi. Viisin läbi intervjuud kultuuritöötajate ja kogukonna elanikega, need võimaldavad vastata püstitatud uurimisküsimustele Viljandi valla rahvamajade rolli ja kogukonna kaasamise kohta.

3.1. Valimi moodustamine ja andmete kogumine

Uuringu käigus kogusin andmeid kahes etapis. Esimeses etapis viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud (vt tabel 3) Viljandi valla kultuuritöötajatega ja teises etapis fookusgrupi intervjuud Viljandi valla ehk kohaliku kogukonna elanikega (vt tabel 4). Poolstruktureeritud intervjuu (vt Lisa 1 ja 2) võimaldab intervjuueerijal esitada küsimusi paindlikult, mitte tingimata etteantud järjekorras, ning vajadusel küsida täpsustusi (Lepik jt, 2014).

Valimi moodustamisel kasutasin eesmärgist lähtuvat ehk ettekavatsetud valimit. Öunapuu (2014: 143) defineeringu kohaselt on ettekavatsetud valim sihipärane ja tahtlik valik, eesmärgiga leida populatsioonist kõige tüüpilisemad esindajad kaasates uuritavaid teadlikult ja kindlate kriteeriumite alusel.

Esimese etapi individuaalintervjuude jaoks valisin osalejad lähtuvalt nende ametikohast kultuurivaldkonnas. Intervjuudes osalesid (vt tabel 3) kultuuriosakonna juhataja ja kuus kultuuritöötajat. Poolstruktureeritud individuaalintervjuud (vt Lisa 1) viisin läbi Viljandi vallas ja asutustes mida kultuuritöötajad juhivad. Kultuuritöötajad on markeeritud koodnimetustega K1, K2, K3 jne. Kultuuritöötajatega läbiviidud intervjuude keskmine pikkus oli ca 30 minutit.

Tabel 3. *Andmed individuaalselt intervjuueeritute kohta.* (autori koostatud)

Kood	Asutus	Tööstaaz kultuurivaldkonnas	Kvalifikatsioon	Intervjuu kuupäev
K1	Viljandi vallavalitsus	2 aastat	Magister	04.12.2024
K2	Viiratsi rahvamaja	2 aastat	Kõrgharidus	04.12.2024
K3	Saarepeedi rahvamaja	20 aastat	Kõrgharidus	04.12.2024
K4	Uusna Külamaja	20 aastat	Keskeri	03.01.2025
K5	Tänassilma rahvamaja	25 aastat	Kõrgharidus	03.01.2025
K6	Valma Külamaja	20 aastat	Keskharidus	03.01.2025
K7	Kärstna Vaba Aja keskus	7 aastat	Kõrgharidus	03.01.2025

Teises etapis kaasasin fookusgrupi intervjuudesse kaasasin Viljandi valla kogukonna liikmed (vt tabel 4), kes vastasid avalikule üleskutsele ning kellele sobis pakutud aeg ja koht. Poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuud (vt Lisa 2) võimaldavad ühise arutelu käigus uuritava nähtuse paremat mõistmist, täpsustamist ning eri vaatenurkade esiletulekut (Lagerspetz 2017), pakkudes seeläbi detailset ja sisulist teavet (Hirsjärvi jt 2005).

Intervjuudes osalesid Viljandi valla eri piirkondade elanikud. Kaks fookusgrupi kohtumist toimusid kontaktvormis ning üks veebikeskkonnas. Kokku osales kolmes fookusgrupis 12 inimest, kes esindasid kolme vanusegruppi ning mõlemaid sugupooli (vt tabel 4). Tulemuste esitamisel on fookusgruppide osalejad tähistatud koodnimetustega F1, F2, F3 jne. Fookusgrupi intervjuude keskmine pikkus oli 1h ja 13 min.

Ettekavatsetud valimi puhul valisin osalejad teadlikult ning uurimisküsimustele kõige asjakohasemate vaatenurkade esindamiseks, mistõttu võib kaasneda teatav kallutatus, mis tuleneb uurija valikust (Lagerspetz 2017).

Tabel 4. *Andmed fookusgrupi intervjueritute kohta.*(autori koostatud)

Kood	Sugu	Vanusegrupp	Sotsiaalne grupp	Elukoht	Intervjuu kuupäev
F1	naine	45-55	Spetsialist	Järveküla	10.02.2025
F2	naine	55-65	Spetsialist	Pirmastu	10.02.2025
F3	naine	55-65	Pensionär	Soe	10.02.2025
F4	naine	25-35	Noorsootõtaja	Päidre	12.02.2025
F5	naine	65-75	Pensionär	Paistu	12.02.2025
F6	naine	55-65	Spetsialist	Ramsi	12.02.2025
F7	naine	55-65	Töötav pensionär	Loodi	12.02.2025
F8	naine	25-35	Noorsootõõjuht	Ramsi	17.02.2025
F9	mees	35-45	Lihttõõline	Tänassilma	17.02.2025
F10	naine	35-45	Lihttõõline	Tänassilma	17.02.2025
F11	naine	65-75	Pensionär	Tänassilma	17.02.2025
F12	naine	65-75	Pensionär	Tänassilma	17.02.2025

3.2. Andmete analüüs ja eetilised aspektid

Käesoleva magistritõõ andmete analüüsibilis rakendasin temaatilise analüüsi meetodit (Kara 2019), mis hõlmab intervjuude kodeerimist ja koodide alusel teemade tuvastamist (vt lisa 3) See võimaldab süvitsi analüüsida Viljandi valla rahvamajade rolli kogukonnaelus, kogukonnaliikmete ootusi ning rahvamajade võimalikku arengusuunda.

Andmete süstemaatiliseks läbitõõtamisel ja uurimisküsimustele vastuste leidmiseks järgisin Helen Kara (2019) kirjeldatud temaatilise analüüsi etappe. Tutvudes esmalt andmetega, seejärel andmetest oluliste lõikude märksõnastamine ehk kodeerimine, koodide põhjal teemade otsimist ja grupeerimist, leitud teemade ülevaatamist ja täpsustamist ning lõpuks

teemade defineerimist, nimetamist ja tulemuste sidusaks aruandeks vormistamist. Seda raamistikku rakendasin mõlema uuritava rühma, Viljandi valla kultuuritöötajate ja kogukonnaliikmete, intervjuude põhjalikuks tõlgendamiseks, eesmärgiga mõista kogukonna kaasamist rahvamajade tegevustesse ning vastata püstitatud uurimisküsimustele.

Uurimustöö läbiviimisel toetusin Tartu Ülikooli eetikakeskuse heale teaduskavale (2023), et tagada uuritavate õigused ja huvid. Enne intervjuu algust küsisin intervjuudes osalejate nõusoleku intervjuude salvestamiseks. Fookusgrupi intervjuudes osalenutele edastasin enne intervjuud informatsiooni uurimuse põhimõtete kohta nii e-kirja teel kui ka suuliselt enne vestluse algust. Fookusgrupi intervjuud salvestasin helifailidena ja transkribeerisin. Kogutud andmeid analüüsisin anonüümselt ja konfidentsiaalselt, helisalvestised kustutasin pärast transkriptsiooni valmimist ja kontrollimist.

3.3. Kultuurikorraldaja roll uurijana

Kultuurikorraldajana on minu igapäevatöö lahutamatu osa kultuurisündmuste planeerimine ja elluviimine, kultuuriprogrammide sisuline arendamine ning sihtrühmadeni jõudmine teavitustöö kaudu. Praktilise töö käigus kerkivad pidevalt esile küsimused kogukonna tõhusamaks kaasamiseks, elanike rahvamaja tegevustes osalemise motivatsiooni suurendamiseks ning kultuurisündmuste kohandamise kohta vastavalt kogukonna tegelikele vajadustele. Kultuuriprogramme koostades olen seadnud eesmärgiks tegevuste lõimimise elukaareüleselt, et kaasata võimalikult laia spektrit eri vanuses sihtrühmi. Käesolev magistr töö analüüsib kultuurikorraldaja rolli uurijana, sidudes minu praktilised kogemused kultuurivaldkonnas akadeemilise uurimistööga, keskendudes eelkõige kogukonna kaasamise ja kohaliku tasandi kultuurivajaduste uurimisele.

Minu senine töökogemus praktikuna kultuurivaldkonnas on võimaldanud vahetult identifitseerida kohaliku tasandi probleeme ja vajadusi. Käesolevas magistr töö võtan uurija positsiooni justkui kõrvaltvaatajana, astudes teadliku sammu tagasi oma igapäevasest tegevusest kultuurikorraldajana. See distants võimaldab mul vaadelda praktilisi väljakutseid laiemast, teoreetilisest perspektiivist ning otsida süsteemseid ja läbimõeldud vastuseid seni kerkinud küsimustele, näiteks millised sotsiaalse kapitali

elemendid mõjutavad kogukonna osalust kultuurisündmustes.

Kuigi minu varasem praktiline töö, Kaitseliidu noorteorganisatsioonide väljaõppe korraldamine, võistluste ja koolituste koordineerimine, on hõlmanud pidevat eneseanalüüsi ja tegevuste parendamist Demingi kvaliteedijuhtimise ratta (Talur jt 2008: 6) ja Kolbi kogemusõppe ringi kaudu (McLeod 2013), erineb käesoleva magistritöö uurimuslik refleksioon oma olemuselt ja eesmärgilt akadeemilise uurimistöö kontekstis. Need varasemad meetodid on peamiselt keskendunud konkreetsete projektide operatiivsele analüüsile küsimuste "Kuidas me tegime?" ja "Mida saaks järgmisel korral paremini teha?" kaudu, eesmärgiga saavutada praktilist täiustamist ja isikliku oskusteabe arengut. Magistritöö uurimuslik refleksioon seevastu nõuab laiemat ja sügavamat teoreetilist perspektiivi, hõlmates minu praktikakogemuste kriitilist hindamist olemasolevate teoreetiliste raamistike kaudu. Selle eesmärk on süvitsi mõista uuritavat fenomeni, näiteks kogukonna kaasamise dünaamikat, ning luua seoseid isikliku praktika ja asjakohase teaduskirjanduse vahel.

Erinevalt Demingi ratta ja Kolbi ringi sageli vähem formaalsest rakendusest igapäevatoos, on magistritöö uurimuslik refleksioon akadeemilise töö lahutamatu osa. See ei ole pelgalt isiklik mõtisklus, vaid süstemaatiline analüüs, mis peab olema selgelt põhjendatud ja seostatud valitud teoreetiliste kontseptsioonidega, et näidata, kuidas minu praktilised kogemused on andnud aluse uurimisküsimustele, kuidas need on mõjutanud metoodika valikut ja kuidas need rikastavad analüüsi sotsiaalse kapitali teooria või kogukonna osaluse mudelite kaudu. Näiteks varasemalt võisin Kolbi ringi kasutada konkreetse rahvamaja ürituse planeerimise järel, analüüsides osalejate tagasisidet ja planeerides järgmist sarnast üritust. Magistritöös aga analüüsin selliseid kogemusi sotsiaalse kapitali teooria või kogukonna osaluse mudelite kaudu, püüdes mõista laiemalt, millised tegurid mõjutavad kogukonna aktiivsust kultuurisündmustes ning kuidas need teoreetilised raamistikud minu praktilisi tähelepanekuid valgustavad. Just see arusaam on juhtinud mind rakendama Donald Schöni (1983) käsitlust reflekteerivast praktikust oma analüüsi olulise raamistikuna, et oma praktilist kogemust teadlikult analüüsida, rakendades eelkõige "refleksiooni-tegevuse-üle" (*reflection-on-action*) meetodit. See metoodika tähendab põhjalikku tagasivaadet varasematele tööalastele olukordadele, kus koostöö eri osapooltega on kas saavutanud soovitud tulemused või on jäänud seatud eesmärkidest kaugemale, eesmärgiga mõista neid kompleksseid tegureid, mis on konkreetseid tulemusi oluliselt mõjutanud ja seeläbi vastata uurimisküsimustele kogukonna kaasamise dünaamika kohta.

Reflekteerimise tulemusena ei teki mitte ainult pinnapealsed järeldused, vaid kujunevad sügavamad uued teadmised ja arusaamad, mis käivitavad õppimise ja võivad viia olemasolevate praktikate olulise muutumiseni. Näiteks minu varasemad kogemused kogukonna kaasamise projektide elluviimisel on näidanud, et teatud lähenemised on osutunud tõhusamaks kui teised. Nüüd neid kogemusi reflekteerides ja sügavamalt mõistes kogukonna kaasamise potentsiaalseid takistusi, olgu need siis kommunikatsioonilised, motivatsioonilised või ressursipõhised, saan ma oma igapäevatöös praktikuna kujundada märksa tõhusamaid strateegiaid. Samal ajal võimaldab see analüüs mul uurijana täpsemalt fokusseerida oma uurimisküsimusi, sidudes need otseselt minu enda varasemate praktiliste kogemustega ja rikastades seeläbi empiirilist analüüsi.

Lisaks Schöni teooriale pakub väärtuslikku inspiratsiooni ka Argyrise ja Schöni (1978: 2) arendatud kaheaheelalise õppimise (*double-loop learning*) kontseptsioon. See kontseptsioon rõhutab vajadust mitte üksnes korrigeerida tegevusi (üheaheelaline õppimine), vaid süveneda nende aluseks olevate eelduste, väärtuste ja normide kriitilisse analüüsi ning neid vajadusel ka muuta. Selline süvitsi minev lähenemine aitab seega mitte ainult tegeleda probleemi ilmingutega, vaid mõista ja lahendada probleemi selle algpõhjuste tasandil. Kaheaheelaline õppimine võimaldab kujundada ümber nii organisatsiooni kui ka indiviidi sügavamaid käitumismustreid ja mõtteviise, viies seeläbi jätkusuutlikumate ja tõhusamate lahendusteni kultuurikorralduse valdkonnas. Näiteks kui rahvamaja üritustel käib vähe inimesi, ei pruugi probleem olla mitte ürituste endiga, vaid hoopis selles, et rahvamaja pakutav ei vasta sellele, mida kohalikud tegelikult ootavad. Sel juhul on vaja suhelda kogukonnaga ja uurida, millised on kogukonna tegelikud soovid ja vajadused ning kas rahvamaja arusaamad kogukonnaga ühtivad. Lahendus seisneb siis rahvamaja aluspõhimõtete ja väärtuste ülevaatamises ja kohandamises, et need paremini vastaksid kogukonna ootustele – see on oluline aspekt minu uurimistöös kogukonna ootuste ja vajaduste tuvastamisel.

Minu senine töökogemus kultuurivaldkonnas, sealhulgas kultuuri- ja noorsootööjuhina alates 2017. aasta oktoobrist ning Viljandi valla rahvamaja juhatajana alates 2023. aasta augustist, on andnud mulle sügava sissevaate kogukonna kaasamise, vajaduspõhise kultuurikorralduse ning kogukonna huvidest lähtumise praktikatesse ja väljakutsetesse. Intervjueerides kultuuritöötajaid ja kogukonna elanikke, soovisin teada, milline on nende nägemus rahvamajade rollist kogukonna arengus. Olles ise kultuuritöötaja ja töötades samuti kultuuritöötajana Viljandi valla allasutuses, tundsin ennast küsimusi esitades

kindlalt, samas mõtlesin küsimusi esitades, kuidas intervjueeritavad esitatud küsimusi mõistavad. Enne intervjuu läbiviimist tutvustasin uurimistöö eesmärki, vestluses intervjueeritavatega andsin teada, et soovin avameelset arutelu, et saada võimalikult autentne ja mitmekülgne pilt nende ootustest ja arusaamadest rahvamajade funktsioonide kohta, mis on oluline sisend minu uurimistöö analüüsi jaoks. Kultuuritöötajaid intervjuerides kogesin kohati, et poolstruktureeritud küsimused olid kultuuritöötajatele keerulised või ei saanud nad päris hästi küsimusest aru, siis püüdsin küsimust lahti mõtestada või näitlikustada. Teisalt esines ka olukord, kui kultuuritöötaja ei olnud valmis avatud suhtluseks ja vastused küsimustele tulid alles siis, kui olin diktofoni kinni pannud. Selles olukorras märkisin kohe pärast intervjuud olulised vastused üles ja lisasin intervjuu transkribeeringsse. See kogemus õpetas, et kuigi me oleme omavahel tuttavad, on oluline võtta osa inimestega suhtlemiseks või teemade üle arutlemiseks rohkem aega.

Fookusgrupi intervjuude läbiviimine kogukonna elanikega tekitas minus ebakindlust, kuna enamik osalejaid olid minule võõrad. Sellest kogemusest õppisin, et oluline on luua enne küsimuste esitamist avatud ja usalduslik õhkkond, mis võimaldab esitada küsimusi paindlikult ja saada väärtuslikku teavet kogukonna ootuste kohta. Läbiviidud intervjuud rikastasid oluliselt minu empiirilist uurimust, andes vahetu ülevaate uuritavast fenomenist.

Intervjuude käigus kogutud teave, mis hõlmas osalejate isiklike kogemusi, arvamusi ja arusaamu, rikastab märkimisväärselt minu uurimistööd. See esmane, inimestelt otse saadud empiiriline materjal andis mulle väärtusliku konteksti ja nüansid, mis oleksid teoreetilise ja dokumendi analüüsi põhjal jäänud varjatuks. Intervjuudes sain uuritavatest sotsiaalsetest nähtustest terviklikuma pildi, mis omakorda võimaldas mul analüüsida neid sügavamalt ja jõuda oluliste järeldusteni oma magistritöös. Seega intervjuud ei olnud pelgalt andmeallikas, vaid pigem oluline lüli minu praktiliste kogemuste ja akadeemilise uurimistöö vahel, aidates mul mõista uuritavat teemat eri osapoolte perspektiivist.

Koostöö kultuurivaldkonnas ei saa olla kohustus, vaid pigem võimalus kultuuritöötajatel ühiselt kokku leppida ja leida viise, kuidas kaasata kogukonda vallaülese kultuurivaldkonna arendamiseks. Kultuuritöötajatega läbi viidud intervjuudes uurisin ka nende seisukohti kogukondade kaasamise asjus ning püüdsin leida vastust küsimusele, miks mõned kogukonna liikmed rahvamaja tegevustes ei osale. Uurimuse eesmärk on saada selgust ka rahvamaja ja kogukonna oodatavast koostöös ning tuvastada parendamist vajavad tegevused, mis aitaksid kaasa kogukonna arengule ja seeläbi tõhustada ka kohaliku

omavalitsuse kultuurikorraldust, mille analüüsimisel kasutan reflekteeriva praktiku ja kaheahelalise õppimise kontseptsioone.

4. TULEMUSED JA ARUTELU

Käesolevas peatükis esitan empiirilise uuringu peamised tulemused, mis on jaotatud viieks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis annan ülevaate Viljandi valla rahvamajade rollist kohalikus kultuurielus, mis on käesoleva uurimuse üheks oluliseks analüüsiobjektiks. Teises alapeatükis käsitlen kogukonna kaasamist kultuuritegevustesse, mis on Viljandi valla rahvamajade kultuuritöötajate jaoks oluline, keeruline ja pidevalt muutuv protsess. Kogukonna kaasamine eeldab nii kogukonna olemuse sügavat mõistmist kui ka teadlikke strateegiaid ja pidevat kohanemist, sidudes praktilised kogemused teoreetiliste käsitlustega kogukonnast, kogukondlikest sündmustest, kaasamisest ja informatsiooni rollist. Kolmandas alapeatükis keskendun kogukonnaliikmete ootustele ja vajadustele ning analüüsin kultuurisündmustel osalemise ja mitteosalemise põhjuseid, mis aitab mõista, kuidas rahvamajade tegevused saaksid paremini vastata kogukonna vajadustele. Nende tulemuste pinnalt on võimalik hiljem esitada ettepanekud rahvamajade tegevuste arendamiseks Viljandi vallas

Kogukonna elanike kaasamine Viljandi valla rahvamajades põhineb kultuuritöötajate intervjuude ja kogukonna liikmetega tehtud fookusgrupi intervjuudel, mille puhul fookusgrupi intervjuude tulemused on välja toodud lähtudes kahest esimesest uurimisküsimusest, mille abil saab kirjeldada kogukonna elanike kaasamise ja osalemise ning mitteosalemise põhjuseid Viljandi valla rahvamajades. Intervjueeritavate ja tulemuste anonüümsuse tagamiseks on kasutatud koodnimetusi K1, K2 jne ja F1, F2 jne. Tulemuste illustreerimisel on kasutatud intervjueeritavate tsitaate, mis on esitatud kaldkirjas ning autori märkused on sulgudes. Kui intervjueeritava tsitaati ei kasutata tervikuna, siis välja jäetud osa on tähistatud [...] märgega.

4.1. Rahvamajade roll ja tegevused

Rahvamajade kujunemine Eestis, mis sai alguse 19. sajandi teisel poolel rahvusliku liikumise ja kodanikualgatuse toel (Kulbok-Lattik jt 2023: 11), on andnud neile ajalooliselt keskse koha kohaliku kultuurielu edendamisel ja kultuuripoliitika elluviimisel (Kultuur 2030). Tänapäevalgi peetakse neid olulisteks kultuuripoliitika rakendajateks kohalikul tasandil, toimides ühenduslülina riigi ja kogukondade vahel (Allilender 2023). Käesolevas alapeatükis analüüsin intervjuude põhjal rahvamajade rolli ja tegevusi Viljandi vallas, sidudes empiirilisi leide teoreetilise raamistikuga, mis rõhutab nende panust elanike heaolusse, ühiskonna sidususe ja identiteeti (Kultuur 2030: 6; Saar ja Moont 2023). Viljandi valla kontekstis kerkib esile spetsiifiline väljakutse, mis tuleneb omavalitsuse suurusest ja hajaasustusest (vt joonis 1), mõjutades kultuuriteenuste ühtlast kättesaadavust.

Meie miinus on, et me oleme väga suur omavalitsus ja meie kultuuritöötajad töötavad üksteisest väga kaugel. (K1).

Sellest hoolimata on valla eesmärgiks tagada kultuuriasutuste võrgustik, mis kataks kõik piirkonnad ja võimaldaks elanikel kultuuriteenustest osa saada. Viljandi valla kultuuriosakonna juhataja sõnul on vallaülene ootus, et pakutavad sündmused vastasid kohalike elanike vajadustele ja aitaksid säilitada olulisi traditsioone.

[...] oleme püüdnud tagada kultuuriasutuse võrgustikku nii, et kõik piirkonnad oleksid kaetud ja meie inimesed saaksid tarbida kultuuriteenust. (K1)

Intervjuudest ilmneb, et kultuuritöötajad näevad rahvamajade peamist rolli planeeritud tegevuste pakujana, traditsioonide hoidjana ja kohaliku elu keskpunktina. Rõhutatakse mitmekesiste huviringide ja regulaarsete sündmuste tähtsust kogukondade jaoks.

Kogukonnad peavad oluliseks, et nende piirkonnas on maja, kus toimetavad erinevad rahvakultuuri ringid: rahvatants, rahvalaul, kapellid, näiteringid - on olemas koht, kus koos käia. (K1).

Seetõttu on oluline et kogukonna rahvamajad loovad võimalusi juhendatud ringitegevuste läbiviimiseks. Rahvamajades toimuvad juhendatud ringitegevused, mis moodustavad olulise osa rahvamaja igapäevaelust.

Järgnevalt annan ülevaate rahvamajades juhendatud ringitegevustest (vt tabel 5). Kõigis Viljandi valla rahvamajades on esindatud rahvatants, samas kui koorilaulu ja käsitöö ringid toimuvad umbes pooltes rahvamajades. Rahvakultuuriga seotud tegevused on seega

kättesaadavad kümnes rahvamajas, ansambli tegevused on esindatud neljas rahvamajas kuid kapelli ja näiteringi vaid kolmes, mis viitab nende väiksemale levikule (vt joonis 5). Lisaks täiskasvanutele suunatud tegevustele korraldatakse rahvamajades ka lastele mõeldud ringe, näiteks rahvapillimängu ja laulu õpet, sõnab kultuuritöötaja (K2).

Tabel 5. Juhendatud ringitegevused Viljandi Valla rahvamajades (autori koostatud)

Kultuuriasutus	Rahvatants	Koorilaul	Kapell	Näitering	Käsitöö
Viiratsi rahvamaja	x	x			x
Saarepeedi rahvamaja	x		x		
Kolga-Jaani rahvamaja					x
Uusna Külamaja	x	x			
Tänassilma rahvamaja	x		x	x	
Valma Infopunkt					x
Paistu rahvamaja	x	x			
Mustla rahvamaja	x	x			
Ramsi Vaba Aja Keskus	x				
Kärstna Vaba Aja Keskus	x		x	x	x

Kultuuritöötajate intervjuudest selgub, et rahvamajade tegevus sõltub sageli kohaliku kogukonna eripärast, mistõttu pakutavad tegevused võivad piirkonniti märgatavalt erineda. Näiteks väiksemas külas, kus elanikke on vähe, ei pruugi traditsiooniliste kollektiivide (nagu rahvatantsuring või koorilaul) jaoks piisavalt osalejaid jätkuda.

[...] rahvamajade peamine funktsioon on katta vald kultuuriasutuste võrgustikuga ja tagada kultuuriteenuse kättesaadavus, pakkudes nii traditsioonilisi kui ka eriilmelisi sündmusi vastavalt iga kogukonna näole ja vajadustele. (K1)

Seetõttu kohandatakse tegevuskava vastavalt olemasolevatele huvidele ja võimalustele, nagu ilmneb kultuuritöötaja kirjeldusest.

Nagu ikka need ringid, mis toimuvad. [...] Jah et seda rahvakultuuri kui sellist on meil siin külas iseenesest vähe.[...] Meil on siis pilliõpe esmaspäeviti. Nad mängivad karmošk[...]. Kokandus ja naisteklubi. Teisipäeviti on aeroobika. Kolmapäeviti on võimlemine eakamatele [...] Kolmapäeviti on käsitööring ja õhtul laste tantsuring väiksemetele lastele. Neiljapäeval on aeroobika (K7).

Samuti toimuvad rahvamajades traditsioonilised sündmused, mis korduvad igal aastal ning moodustavad olulise osa kohaliku kultuurielu järjepidevusest. Intervjuudest selgub et regulaarsele ringitegevusele, traditsioonilistel sündmustele on rahvamajade oluline funktsioon rahvapärimeste, kalendritähtpäevade ja kogukonnasündmuste tähistamine. Kultuuritöötajad toovad esile sündmusi nagu Vabariigi aastapäev, emadepäev, isadepäev, jaanipäev, lastekaitsepäev/lastepäev, eakate päev, mardi-ja kardipäev, hingedepäev, vastlapäev ja jõulud. Need sündmused korduvad aastast aastasse ja moodustavad olulise osa kogukonna kultuurikalendrist. Kodukandi ja kohvikutepäevade populaarsus on viimastel aastatel kasvanud, kujunedes kogukonna olulisemateks sündmusteks, sõnab kultuuritöötaja.

[...]tähtsündmusena kohvikute päeva, kus hinnanguliselt oli osalejaid terve päeva jooksul kokku 1000 inimest. Et need inimesed, kes siin olnud 50 - 60 aastat ütlesid, et siin ei ole sellist rahvamassi varasemalt kohapeal olnud [...] oli näha, et see sündmus kõnetas. (K2)

Intervjueeritavate sõnul ei paku need tegevused mitte ainult kultuurilist osalust, vaid täidavad ka olulist sotsiaalset funktsiooni, luues võimalusi kooskäimiseks ja kogukonnatunde tugevdamiseks, mis on kooskõlas arusaamaga rahvamajadest kui igapäevase kultuurielu kujundajatest ja sotsiaalse osaluse võimaldajatest (Saar ja Moont 2023).

Lisaks kultuurisündmuste korraldamisele osutavad rahvamajad ka ruumide rentimise teenust, korraldavad koolitusi või teisi tegevusi, mis ei pruugi olla otseselt kultuuritöötaja poolt korraldatud. Kultuuritöötajad toovad intervjuudes välja et Viljandi Vallavalitsus korraldab rahvamajades väiksemaid üritusi, nagu beebide lusikapidu, erinevad arutelud kogukonnaga, korraldatakse ka koolitusi ja infopäevi, samuti pakutakse ruume rendiks.

Samas toovad kultuuritöötajad välja ka kogukonna enda algatatud traditsioonilisi sündmusi nagu Kärstna mõisa pargipäev, noorte etnolaager koos kontserdiga, giidituurid mõisas ja mõisapargis. Valma küla oluliseks sündmuseks kalurite angerjafestival ja sügislaul. See näitab hajaasustupiirkonna kultuuritöötajad teevad kogukonnaga koostööd. Intervjuust selgub, et väiksemas kogukonnas täidab ka muid kogukonnale vajalikke funktsioone raamatukogu punkt või rändkauplus (nn autolavka) peatuskoht.

Raamatud on meil külamajas kogu aeg olemas. Need, kes tulevad ringidesse, siis nad juba vahetavad ka siin jooksvalt raamatuid, et nad ei tule ainult reedel kella 14-16 vahel neid vahetama... nii et mina olen nii öelda vabatahtlik

raamatukogutöötaja, võtan raamatuid vastu. Siis on reedeti ka veel laste tantsuring suurematele lastele, siis autolavka, lihapiiraja ja siis jäätiseauto... Nii et reedel on meil selline shoppingu päev, et kaup tuuakse koju kätte Inimesed saavad käia külamajas, see on ju kõige suurem roll. Kui ei ole külas külamaja, et siis ei ole külas mingit elu. (K6)

See näitab, kui oluline on kogukonnale mitmekesisus ning peegeldab rahvamaja mõiste laienemist, hõlmates laiemalt kogukonnakeskuste funktsioone (Allilender 2023). Fookusgrupi intervjuudest ilmneb, et rahvamajade olulisus ei piirdu üksnes tegevuste pakkumisega. Rahvamajad täidavad ka kogukonna sotsiaalse sidususe ja heaolu toetamisel olulist rolli. Lähtudes inimeste loomupärasest kuuluvusvajadusest (Rüütel 2008: 5), loovad rahvamajad võimalusi sotsiaalseks suhtluseks, aidates samal ajal kaasa ühtekuuluvustunde ja ühiskonna sidususe tugevdamisele (Kultuur 2030).

Kogu inimkond on ärrganud,[...] inimese areng peaks toimuma kogu inimese elukaare jooksul. Kus inimest saab füüsiliselt aidata, peaasi et vaim oleks terve[...] Kuna inimene on sotsiaalne olend, siis on vaimse tervise jaoks on väga oluline suhtlus. On mõistetud et pärimuskultuuri saab alal hoida ja tuleb alal hoida. See on vaimse rikkuse allikas, kokku käimise võimalus. Ühesõnaga see on kultuur. See ei ole mingi subkultuur, see on puhas terve kultuur, mis väljendub tantsimise, liikumise, käsitöö, muusika osas. (F5)

Nagu selgus intervjuudest kultuuritöötajatega täidab rahvamaja olulist rolli sotsiaalseks suhtluse loomisel ja ühtekuuluvustunde tekkimisel, toetades nii inimese vaimset tervist. Sama toodi välja ka kogukonna elanikega läbiviidud fookusgrupi intervjuudes, kus osalejad kirjeldasid rahvamaja kui kohta, mis pakub „vaimutoitu“ (F11) ja kus tuntakse end koduselt “Kui sa tuled siia peole, siis sa tunned, et sa oled kodus. See on nagu oma külapidu” (F10). Üks intervjuueeritav tõdes lausa ”Kui ma rahvamajas ei oleks käinud, siis ma oleks ammu surnud.“ (F11). See kinnitab teoreetilist seisukohta kultuuri olulisest mõjust inimeste heaolule ja toimetulekule (Kultuur 2030). Ka pärimuskultuuri hoidmist nähakse kui „vaimse rikkuse allikas, kokku käimise võimalus“ (F4), mis aitab kaasa nii individuaalsele kui ka kogukondlikule heaolule.

Kultuuri kättesaadavus on rahvamajade jaoks jätkuv väljakutse (Kulbok-Lattik jt 2023: 25), mida Viljandi valla puhul võimendab suur territoorium ja rahvamajade geograafiline paiknemine. Ka elukoht ise võib mõjutada kultuuritarbimise mustreid, eriti maapiirkondades (Heikkilä 2022; Lindblom 2023). Intervjuudest selgus, kuidas asukoht mõjutab rahvamajade võimalusi ja kogukonna ootusi. Näiteks linna lähedus võib olla nii positiivne kui negatiivne tegur.

Ma arvan, et meil on linna lähedus, mis kohati on positiivne...teise kandi pealt negatiivne. Sellepärast, et linnas on võimalused suuremad ja ruumide võimalused suuremad. Meil on saal suhteliselt väike [...] maja on ka remontimata ja ei ole nii atraktiivne. (K2).

Rahvamajade tegevus ja rõhuasetused kohanduvad vastavalt kohaliku kogukonna eripäradele ja vajadustele. Inimestel on erinevad ootused, sõnas intervjuueritav, ühes kohas on olulisemad tantsuõhtud ja teater, teises ringitegevus, kolmandas aga regulaarsed kogukondlikud kooskäimised nagu naiste klubi. Tuues näitena väikese toimiva külakogukonna Võrtsjärve ääres, kus on elanike 140 ringis.

[...] iga maja, kes on meie hallatav asutus, ei ole lihtsalt maja vaid on piirkonna kultuuritöö kandja, kultuuritöötaja piirkonna kultuuritöö juht, meie kultuuritöötajad on ka kogukonna liitjad, kutsujad.[...] Valma küla, kus käiakse regulaarselt koos naiste klubiga, arutatakse igapäeva asju, tehakse koolitusi, küpsetatakse, tehakse käsitööd, mis on just selles väikeses kogukonnas oluline. (K1)

Iga rahvamaja peegeldab oma kogukonna omapära. Lisaks kultuurilisele väärtusele kannavad need sündmused ka ajaloolist ja identiteeti kujundavat tähendust. See näitab, et rahvamajad ei ole staatilised institutsioonid. Üha enam nähakse väärtust ka rahvamajade omavahelises koostöös, et korraldada suuremaid, vallaüleseid või piirkondlikke sündmusi. Näiteks Valma, Tänassilma ja Uusna teevad koostööd kogukonnapäeva korraldamisel.

[...] teeme koostööd Tänassilma rahvamaja ja Uusna Külamajaga, nende piirkonnaga. Üks kindel, mis sündmus meil on koos on suvel jaanipäeva paiku on kogukonnapäev. Suhtleme omavahel. (K6)

Meil kolme maja peale Tänassilma, Valma ja Uusna ühise sündmusena kogukonnapäev[...] Kolme maja peale saab teha ühe suurema ürituse[...] Lastepäeva ja siis külapäeva. Lastepäev on siis perepäevana, mida toimetab Kalmetu kool ja raamatukogu, kaasab Uusna külamaja Tännassilma rahvamaja. (K4)

Selline koostöö mitte ainult ei rikasta kultuurielu, vaid ka tugevdab kogukondadevahelisi sidemeid ning peegeldab rahvamajade rolli aktiivsete partneritena kohaliku arengu ja sotsiaalse sidususe edendamisel (Saar ja Moont 2023; Kultuur 2030). Intervjuueritavad toovad selgelt välja, et rahvamajade peamine väärtus seisneb selles, et inimesed saavad rahvamajja kokku tulla ja suhelda. See viitab rahvamaja rollile sotsiaalse suhtluse ja sidemete tugevdajana.

[...] võimalus, mis tekitab koostöö tunnet, kokkuhoidmise tunnet ja tunnet, et inimesed on olulised[...] see on võimalus veeta aega koos perega sündmustel[...] see on väga tähtis. (K3)

Kokkuvõttes kinnitavad intervjuud rahvamajade mitmekülgset rolli Viljandi valla kogukondade elus. Nad on olulised kogunemiskohad, traditsioonide kandjad, mitmekesiste kultuuri- ja huvitegevuste pakkujad ning sotsiaalse suhtluse, kogukonnatunde ja heaolu edendajad. Olles kohaliku identiteedi ja kultuurimaastiku kujundajad, toimivad rahvamajad sillana riiklike kultuuripoliitiliste eesmärkide ja kohalike elanike vajaduste vahel, kohandades oma tegevust vastavalt piirkonna eripäradele, võimalustele ja väljakutsetele.

4.2. Kogukonna kaasamine Viljandi valla rahvamajade tegevustesse

Kogukonna kaasamine kultuuritegevustesse on Viljandi valla rahvamajade kultuuritöötajate jaoks oluline ülesanne, mis on samas keeruline ja pidevalt muutuv protsess. Kogukonna kaasamine eeldab nii kogukonna olemuse sügavat mõistmist kui ka teadlikke strateegiaid ja pidevat kohanemist, sidudes praktilised kogemused teoreetiliste käsitlustega kogukonnast, kogukondlikest sündmustest, kaasamisest ja informatsiooni rollist.

4.2.1. Kogukonna mõiste ja kaasamise dünaamika Viljandi vallas

Kogukonda võib määratleda kui inimeste gruppi, keda ühendavad ühised väärtused, huvid, koostegutsemine ja sageli ka geograafiline paiknemine (Wilken jt 2015; Fisher 2017). Narusson (2020) rõhutab seejuures naabruskonna sotsiaalset ja emotsionaalset sidet oma elukeskkonnaga. Viljandi valla kontekstis on selline laiapõhjaline arusaam kogukonnast oluline, kuna rahvamajad peaksid toimima keskustena, kus saavad kohtuda ja ühiselt tegutseda nii geograafiliselt lähedased kui ka huvipõhised grupid (Vihma & Lippus 2014).

Intervjuudest ilmneb, et kogukonna aktiivsus ja kaasatus ei ole stabiilsed, vaid toimivad

tõusude ja mõõnadena. Kultuuriosakonna juhataja kirjeldab seda tabavalt, mida kinnitab ka fookusgrupi intervjuus kogukonnaliikme kogemus.

[...] kogukonna elu käib nagu sinusoid, mis käib üles-alla, üles-alla[...] väljakutse on see, kui on hästi aktiivne kogukond ja kui jõud rauged vahepeal... kuidas seda jõudu taastada, motivatsiooni taastada...hoida[...] (K1)

[...] kogukond oli tegelikult väga ühtne, seal olid klubid tehti igasuguseid üritusi.[...] rahvas muutub kogu aeg-vahetub. Ei ole seda kogukonda enam. Sinna juurde, et tekitada midagi uut ja sellepärast ongi väga raske.[...] Minevik oli selline, et tasapisi kõik kadus[...] (F4)

See kirjeldus peegeldab vajadust motiveerida kogukonda huvi tekitades, mis eeldab pidevat tööd kogukonnaga (Gilchrist 2019: 72). Samas toovad intervjuueeritavad välja, et on ka neid piirkondi kus koostoimuvat kogukond polegi veel kujunenud, inimesed käivad tööl Viljandis ja elavad pigem linnalähedastes magalates või maapiirkondades. Eriliseks väljakutseks on kujunenud linnalähedaste, niinimetatud "magalapiirkondade" elanike kaasamine, kus inimeste igapäevaelu on tihedalt seotud linnaga ning kohalikku kogukonda ei pruugi tekkida.

Meil on seal toredad majad ja tegevusi, aga väljakutse on, kuidas kiire elutempo juures need inimesed ka majja saada, et nad tuleksid ja naudiks pakutavaid teenuseid. Sest kogukonda ei ole, kui meil ei ole inimesi – ja inimesi hoiab koos emotsioon. (K1)

[...] eriti kui meil on see linna lähedus. Kus inimesed elavad eramajades, nad käivad linna tööl ja lapsed sageli ka linnas koolis ja lasteaias, meil on väga keeruline just nendeni jõuda. Et see on see, mis kindlasti vajab sellist järjepidevat tööd ja harjutamist. (K2)

Sellistes tingimustes on keeruline kujundada ühiseid huve ja väärtusi (Fisher 2017) ning arendada sotsiaalset ja emotsionaalset sidet kohaga (Narusson 2020), mis on kogukonna toimimise eelduseks. Intervjuudest ilmneb, et mõnel juhul raskendab kogukonnaliikmete kaasamist ka ebaselgus rahvamaja rolli ja identiteedi osas. Näiteks tajutakse Mustla rahvamaja eelkõige ruumide pakkujana, samas kui kogukonnale suunatud algatusi napib..

[...] ta täidab ruumi pakkumise funktsiooni, see on lihtsalt ruum. Et rahvamaja ise kogukonna jaoks midagi pakuks, seda ma ausalt öeldes isegi ei mäleta, millal see viimati juhtus. (F1)

Samuti toodi välja, et kogukonna elanikud ei tunne rahvamaja juhatajat. Rahvamaja juhataja vähene tuntus kogukonnas ning segadus erinevate majade (küla-, rahva- ja kultuurimaja) funktsioonide osas.

Mina ei ole aru saanud, et on ta siis külamaja, rahvamaja või kultuurimaja?[...] Ei saagi aru kes mida peaks siis tegema ja mis mõte neil nende erinevatel majadel on, et nad on erinevad. Vanasti oli kõik koondatud ühte rahvamajja (nõukaajal). Ja seal toimus ikka väga palju asju.[...] enam ei saagi aru mis seal tegelikult toimub, eriti veel meie kohalikus majas. Iga natukese aja pärast tuleb uus juhataja. Viimase kahekümne aasta jooksul [...] (F3)

Selline ebaselgus võib pärssida kogukonnatunnetust ja vähendada aktiivset osalust (Mannarini ja Fedi 2009). Kaasamine kultuurikorralduses tähendab enam kui arvamuse küsimist, see on partnerlus (Küüt 2022: 23), mille eesmärk on aktiveerida liikmeskonda ühiste eesmärkide teostamisel (Lagerspetz 2004: 10). Viljandi vallas on märgata, et kaasamisstrateegiad on suunatud peamiselt lastele ja eakatele, kes on intervjueeritavate sõnul ka kõige aktiivsemad osalejad. Laste kaasamine toimub sageli läbi huviringide tegevuse ja esinemisvõimaluste, mis omakorda tõmbab ligi ka pereliikmeid. See loob mitmetasandilisi osalusviise, mis võimaldavad suhestuda kultuuriprotsessidega (Simon 2010: 9). Eakate puhul on aga keskne roll isiklikel kontaktidel ja otsesuhtlusel, kuna tavapärased teavituskanaalid nagu sotsiaalmeedia või kuulutused ei pruugi nendeni jõuda.

[...] eakate puhul on ikkagi konkreetset inimene, kes praegu tegeleb nendega. Tema on ikkagi see võtmeisik, miks eakad meie aia jõuavad, sest info ei jõua nende juurde sotsiaalmeedia ja kuulutuste kaudu, vaid väga sageli ikkagi otse telefonikõnedega ja teavitades, sageli väga suure tööga[...] (K2)

[...] inimesed peavad meie maja sündmusi oluliseks. See on väga tähtis. Selles mõttes, et ikkagi oma perega saad koos olla. Ühel isadepäeval üks väike poiss ütleb, et siin on nii tore, et ma ei tahagi ära minna[...] (K3)

Eakatele ja lastele on rahvamaja tegevused tavaliselt tasuta või taskukohase hinnaga. Kultuuritöötaja toob välja, et eakad ja lapsed ei ole üksi ja tunnevad kuuluvust, on väga tähtis see tunne, et sa ei ole üksi ja sinu ümber on inimesed, sa kuulud kuskile.

[...] eakatele ja lastele on rahvamaja tegevused üldiselt tasuta või taskukohase hinnaga neile ja see tunne, et sa ei ole üksi, sinu ümber on inimesed ja see, et sa kuulud kuskile. Ma arvan, et need on laste ja eakate puhul vägagi olulised faktorid. Täiskasvanud tööealisele inimesele on seda tunnet kergem leida ka kuskilt mujalt, aga lastel ja eakatel on just sageli see rahvamaja, mis toob nagu kokku[...] (K2)

Eakate jaoks on rahvamaja oluline sotsiaalne keskkond ja võimalus püsida aktiivsena, mis toetab arusaama kultuuri rollist heaolu ja tervise edendamisel (De Weger jt 2018).

Minu jaoks on rahvamaja vabaaja veetmise ja kokku käimise koht. Ma olen pensionär ja ma tahaksin milleski ikkagi osaleda. (F7)

[...] See on sotsiaalne vajadus kuuluda, kuhugi olla kasulik. Et mind on kusagil

tarvis, väljaspool siis oma pereringi või koos omasoolistega. Tunned sellist vajadust[...] (F12)

Tööealise elanikkonna kaasamine kultuuritegevustesse, eriti linnalähedastes piirkondades, on üks Viljandi valla rahvamajade jaoks keerukamaid ülesandeid. Kui kultuuritöötajad toovad esile, et täiskasvanud tööealisi inimesi on Viljandi külje all raske rahvamajja meelitada, võib selle taga olla mitmeid tegureid, sealhulgas kiire eluviisi ja linnalähedaste piirkondade spetsiifika. Üks võimalik seletus sellele nähtusele on Jans ja de Backeri (2002) osaluspüramiidi komponentide tasakaalustamatus (vt joonist 2). Püramiidi kohaselt on osalus ja kogukonda kuulumine seotud mitme teguri tasakaaluga, sealhulgas inimeste usk oma võimesse osaleda, piisavad oskused ning seotus kogukonnaga.

Täiskasvanud tööelist inimest on Viljandi külje all väga keeruline saada rahvamajja. (K2)

[...] Noorte perede probleem on see, et kui nad tulevad elama kuskile kogukonda. Kus neil pole võimalik perekonnale toetuda, et kes siis lapsi hoiab, et sa saaksid väljas käia?(F8)

[...] inimesed käivad linnas tööl noored, samuti nad saavad kõik seal tegevused linnas ära aetud ja seda vajadust ei ole enam seal kohapeal[...] (F6)

Täiskasvanute puhul, eriti linnalähedastes piirkondades, võivad kiire elutempo ja linnakeskuse domineeriv mõju seda tasakaalu häirida. Intervjuudes toodi esile, et linnakeskkonnast tulnud elanikel võib tekkida tunne, et nende panus kohalikku kogukonda on ebaoluline või et neil puuduvad piisavad oskused ja ressursid kogukonna tegevustes osalemiseks. Selline olukord on kooskõlas Dwecki (2006: 7) seisukohaga, et osaluse saavutamiseks peavad inimesed usaldama oma võimekust ning olema piisavalt seotud kogukonnaga. Linnalähedastes piirkondades, kus inimesed on tihti rohkem isoleeritud oma igapäevaste tegevuste ja töökoormuse tõttu, võib see seotus olla nõrgem. Kõik need tegurid muudavad tööealiste täiskasvanute kaasamise rahvamajadesse veelgi keerukamaks, nõudes lisaks põhjalikku strateegiat ja teadlikkust, kuidas luua soodsaid tingimusi nende inimeste osalemiseks kultuuritegevustes.

4.2.2. Kogukonna enda algatused rahvamajade tegevustes

Kogukonna enda algatused on pigem tagasihoidlikud ning tegevuste initsiaatoriks on enamasti rahvamaja töötaja, ilmnes kultuuritöötajatega läbiviidud intervjuudest ja fookusgrupi intervjuudest kogukonna elanikega. Lähtudes teoreetilisest raamistikust, peaks ideaalmudelite kohaselt kogukondlik kultuuritegevus tuginema kogukonna enda aktiivsele osalusele ja initsiatiivile (Mannarini ja Fedi 2009; Heikkilä 2022), vastates Russelli (2021) "BY-perspektiivile" (vt tabel 2), kus kogukond ise planeerib ja viib tegevusi ellu ning kultuurikorraldaja toetab protsessi. Osalusmudel pakub teoreetilise raamistiku, mille kaudu on võimalik analüüsida kultuurikorralduse võimestavat ja jätkusuutlikku mõju kogukonnale. Intervjuudes rõhutati, et kogukonnaliikmete soovide ja vajaduste väljaselgitamine on keeruline

/.../ Mulle hästi sobib see et kogukonnas on koordinaator, koordineeriva rolli võtmine, külapäeva ja talgud, et rahvamaja juhataja annab teada kõigile, kaasab elanikke./.../Aga see, mida rahvas tahab, selle väljaselgitamine on jube raske[...], kuid koostöö ja kogukonna kuulamine on oluline (F2).

Intervjuudest kogukonna elanikega ilmnes, kõik kogukonnaliikmed ei ole ainult tarbijad, vaid ka aktiivsed kaasaraäkijad ja elluviijad. Fookusgrupi liikmed, kes on ise tegevuste korraldamisega seotud, rõhutasid, et tegevused peaksid lähtuma kogukonnaliikmete tegelikest huvidest.

Mitte teha tegevust tegemise pärast, vaid nii et me tahame koos käija (F8) [...] kakskümmend aastat me teeme täpselt sama asja, teeme küll hästi, aga elu on pidevas muutumises[...] me ei saa teha kõike sama mustri järgi nagu kakskümmend aastat tagasi.(K1)

Nende väljakutsetega tegelemiseks on vajalik pidev kohanemine ja uuendusmeelsus, et tegevused vastaksid kogukonna tegelikele ootustele. Kokkuvõttes ilmnes, et Viljandi vallas on kogukonna enda algatusi kultuuritegevustes veel vähe, kuid rahvamajad täidavad olulist rolli sotsiaalse suhtluse ja kogukonnatunde edendajatena. Tulemused viitavad vajadusele toetada kogukonna suuremat kaasatust ja jätkata tegevuste kohandamist vastavalt muutuvatele vajadustele ja ootustele.

4.3. Kogukonna ootused rahvamajadele

Kultuurikorraldajana on minu igapäevatöö lahutamatu osa kultuurisündmuste planeerimine ja elluviimine, kultuuriprogrammide sisuline arendamine ning sihtrühmade ni jõudmine teavitustöö kaudu. Praktilise töö käigus kerkivad pidevalt esile küsimused kogukonna tõhusamaks kaasamiseks, elanike rahvamaja tegevustes osalemise motivatsiooni suurendamiseks ning kultuurisündmuste kohandamise kohta vastavalt kogukonna tegelikele vajadustele. Kultuuriprogramme koostades olen seadnud eesmärgiks tegevuste lõimimise elukaareüleselt, et kaasata võimalikult laia spektrit eri vanuses sihtrühmi. Käesolev magistr töö analüüsib kultuurikorraldaja rolli uurijana, sidudes minu praktilised kogemused kultuurivaldkonnas akadeemilise uurimistööga, keskendudes eelkõige kogukonna kaasamise ja kohaliku tasandi kultuurivajaduste uurimisele.

Minu senine töökogemus praktikuna kultuurivaldkonnas on võimaldanud vahetult identifitseerida kohaliku tasandi probleeme ja vajadusi. Käesolevas magistr töö võtan uurija positsiooni justkui kõrvaltvaatajana, astudes teadliku sammu tagasi oma igapäevasest tegevusest kultuurikorraldajana. See distants võimaldab mul vaadelda praktilisi väljakutseid laiemast, teoreetilisest perspektiivist ning otsida süsteemseid ja läbimõeldud vastuseid seni kerkinud küsimustele, näiteks millised sotsiaalse kapitali elemendid mõjutavad kogukonna osalust kultuurisündmustes.

Kuigi minu varasem praktiline töö, Kaitseliidu noorteorganisatsioonide väljaõppe korraldamine, võistluste ja koolituste koordineerimine, on hõlmanud pidevat eneseanalüüsi ja tegevuste parendamist Demingi kvaliteedijuhtimise ratta (Talur jt 2008: 6) ja Kolbi kogemusõppe ringi kaudu (McLeod 2013), erineb käesoleva magistr töö uurimuslik refleksioon oma olemuselt ja eesmärgilt akadeemilise uurimistöö kontekstis. Need varasemad meetodid on peamiselt keskendunud konkreetsete projektide operatiivsele analüüsile küsimuste "Kuidas me tegime?" ja "Mida saaks järgmisel korral paremini teha?" kaudu, eesmärgiga saavutada praktilist täiustamist ja isikliku oskusteabe arengut. Magistr töö uurimuslik refleksioon soovib nõuab laiemat ja sügavam teoreetilist perspektiivi, hõlmates minu praktikakogemuste kriitilist hindamist olemasolevate teoreetiliste raamistike kaudu. Selle eesmärk on süvitsi mõista uuritavat fenomeni, näiteks kogukonna kaasamise dünaamikat, ning luua seoseid isikliku praktika ja asjakohase

teaduskirjanduse vahel.

Erinevalt Demingi ratta ja Kolbi ringi sageli vähem formaalsest rakendusest igapäevatöös, on magistritöö uurimuslik refleksioon akadeemilise töö lahutamatu osa. See ei ole pelgalt isiklik mõtisklus, vaid süstemaatiline analüüs, mis peab olema selgelt põhjendatud ja seostatud valitud teoreetiliste kontseptsioonidega, et näidata, kuidas minu praktilised kogemused on andnud aluse uurimisküsimustele, kuidas need on mõjutanud meetodika valikut ja kuidas need rikastavad analüüsi sotsiaalse kapitali teooria või kogukonna osaluse mudelite kaudu. Näiteks varasemalt võisin Kolbi ringi kasutada konkreetse rahvamaja ürituse planeerimise järel, analüüsides osalejate tagasisidet ja planeerides järgmist sarnast üritust. Magistritöös aga analüüsin selliseid kogemusi sotsiaalse kapitali teooria või kogukonna osaluse mudelite kaudu, püüdes mõista laiemalt, millised tegurid mõjutavad kogukonna aktiivsust kultuurisündmustes ning kuidas need teoreetilised raamistikud minu praktilisi tähelepanekuid valgustavad. Just see arusaam on juhtinud mind rakendama Donald Schöni (1983) käsitlust reflekteerivast praktikust oma analüüsi olulise raamistikuna, et oma praktilist kogemust teadlikult analüüsida, rakendades eelkõige "refleksiooni-tegevuse-üle" (reflection-on-action) meetodit. See meetodika tähendab põhjalikku tagasivaadet varasematele tööalastele olukordadele, kus koostöö eri osapooltega on kas saavutanud soovitud tulemused või on jäänud seatud eesmärkidest kaugemale, eesmärgiga mõista neid kompleksseid tegureid, mis on konkreetseid tulemusi oluliselt mõjutanud ja seeläbi vastata uurimisküsimustele kogukonna kaasamise dünaamika kohta.

Reflekteerimise tulemusena ei teki mitte ainult pinnapealsed järeldused, vaid kujunevad sügavamad uued teadmised ja arusaamad, mis käivitavad õppimise ja võivad viia olemasolevate praktikate olulise muutumiseni. Näiteks minu varasemad kogemused kogukonna kaasamise projektide elluviimisel on näidanud, et teatud lähenemised on osutunud tõhusamaks kui teised. Nüüd neid kogemusi reflekteerides ja sügavamalt mõistes kogukonna kaasamise potentsiaalseid takistusi, olgu need siis kommunikatsioonilised, motivatsioonilised või ressursipõhised, saan ma oma igapäevatöös praktikuna kujundada märksa tõhusamaid strateegiaid. Samal ajal võimaldab see analüüs mul uurijana täpsemalt fokuseerida oma uurimisküsimusi, sidudes need otseselt minu enda varasemate praktiliste kogemustega ja rikastades seeläbi empiirilist analüüsi.

Lisaks Schöni teooriale pakub väärtuslikku inspiratsiooni ka Argyrise ja Schöni (1978: 2) arendatud kaheahelalise õppimise (double-loop learning) kontseptsioon. See kontseptsioon

rõhutat vajadust mitte üksnes korrigeerida tegevusi (üheaahelaline õppimine), vaid süveneda nende aluseks olevate eelduste, väärtuste ja normide kriitilisse analüüsi ning neid vajadusel ka muuta. Selline süvitsi minev lähenemine aitab seega mitte ainult tegeleda probleemi ilmingutega, vaid mõista ja lahendada probleemi selle algpõhjuste tasandil. Kaheaahelaline õppimine võimaldab kujundada ümber nii organisatsiooni kui ka indiviidi sügavamaid käitumismustreid ja mõtteviise, viies seeläbi jätkusuutlikumate ja tõhusamate lahendusteni kultuurikorralduse valdkonnas. Näiteks kui rahvamaja üritustel käib vähe inimesi, ei pruugi probleem olla mitte ürituste endiga, vaid hoopis selles, et rahvamaja pakutav ei vasta sellele, mida kohalikud tegelikult ootavad. Sel juhul on vaja suhelda kogukonnaga ja uurida, millised on kogukonna tegelikud soovid ja vajadused ning kas rahvamaja arusaamad kogukonnaga ühtivad. Lahendus seisneb siis rahvamaja aluspõhimõtete ja väärtuste ülevaatamises ja kohandamises, et need paremini vastaksid kogukonna ootustele – see on oluline aspekt minu uurimistöös kogukonna ootuste ja vajaduste tuvastamisel.

Minu senine töökogemus kultuurivaldkonnas, sealhulgas kultuuri- ja noorsootööjuhina alates 2017. aasta oktoobrist ning Viljandi valla rahvamaja juhatajana alates 2023. aasta augustist, on andnud mulle sügava sissevaate kogukonna kaasamise, vajaduspõhise kultuurikorralduse ning kogukonna huvidest lähtumise praktikatesse ja väljakutsetesse. Intervjueerides kultuuritöötajaid ja kogukonna elanikke, soovisin teada, milline on nende nägemus rahvamajade rollist kogukonna arengus. Olles ise kultuuritöötaja ja töötades samuti kultuuritöötajana Viljandi valla allasutuses, tundsin ennast küsimusi esitades kindlalt, samas mõtlesin küsimusi esitades, kuidas intervjueeritavad esitatud küsimusi mõistavad. Enne intervjuu läbiviimist tutvustasin uurimistöö eesmärki, vestluses intervjueeritavatega andsin teada, et soovin avameelset arutelu, et saada võimalikult autentne ja mitmekülgne pilt nende ootustest ja arusaamadest rahvamajade funktsioonide kohta, mis on oluline sisend minu uurimistöö analüüsi jaoks. Kultuuritöötajaid intervjueerides kogesin kohati, et poolstruktureeritud küsimused olid kultuuritöötajatele keerulised või ei saanud nad päris hästi küsimusest aru, siis püüdsin küsimust lahti mõtestada või näitlikustada. Teisalt esines ka olukord, kui kultuuritöötaja ei olnud valmis avatud suhtluseks ja vastused küsimustele tulid alles siis, kui olin diktofoni kinni pannud. Selles olukorras märkisin kohe pärast intervjuud olulised vastused üles ja lisasin intervjuu transkribeeringsse. See kogemus õpetas, et kuigi me oleme omavahel tuttavad, on oluline võtta osa inimestega suhtlemiseks või teemade üle arutlemiseks rohkem aega.

Fookusgrupi intervjuude läbiviimine kogukonna elanikega tekitas minus ebakindlust, kuna enamik osalejaid olid minule võõrad. Sellest kogemusest õppisin, et oluline on luua enne küsimuste esitamist avatud ja usalduslik õhkkond, mis võimaldab esitada küsimusi paindlikult ja saada väärtuslikku teavet kogukonna ootuste kohta. Läbiviidud intervjuud rikastasid oluliselt minu empiirilist uurimust, andes vahetu ülevaate uuritavast fenomenist.

Intervjuude käigus kogutud teave, mis hõlmas osalejate isiklike kogemusi, arvamusi ja arusaamu, rikastab märkimisväärselt minu uurimistööd. See esmane, inimestelt otse saadud empiiriline materjal andis mulle väärtusliku konteksti ja nüansid, mis oleksid teoreetilise ja dokumendi analüüsi põhjal jäänud varjatuks. Intervjuudes sain uuritavatest sotsiaalsetest nähtustest terviklikuma pildi, mis omakorda võimaldas mul analüüsida neid sügavamalt ja jõuda oluliste järeldusteni oma magistritöös. Seega intervjuud ei olnud pelgalt andmeallikas, vaid pigem oluline lüli minu praktiliste kogemuste ja akadeemilise uurimistöö vahel, aidates mul mõista uuritavat teemat eri osapoolte perspektiivist.

Koostöö kultuurivaldkonnas ei saa olla kohustus, vaid pigem võimalus kultuuritöötajatel ühiselt kokku leppida ja leida viise, kuidas kaasata kogukonda vallaülese kultuurivaldkonna arendamiseks. Kultuuritöötajatega läbi viidud intervjuudes uurisin ka nende seisukohti kogukondade kaasamise asjus ning püüdsin leida vastust küsimusele, miks mõned kogukonna liikmed rahvamaja tegevustes ei osale. Uurimuse eesmärk on saada selgust ka rahvamaja ja kogukonna oodatavast koostöös ning tuvastada parendamist vajavad tegevused, mis aitaksid kaasa kogukonna arengule ja seeläbi tõhustada ka kohaliku omavalitsuse kultuurikorraldust, mille analüüsimisel kasutan reflekteeriva praktiku ja kaheahelalise õppimise kontseptsioone.

Üks peamisi põhjuseid on see, et inimesed ei saa rahvamajast seda, mida nad tegelikult tahaksid tarbida, kuna neil on teised huvid. [...] Sellistes oludes on raske luua püsivat ja kõiki kõnetavat programmi. Ka Viiratsis tõdeti kogukonnaalgatuste vähesust väljaspool rahvamaja (K2).

Kogukonnaliikmed rõhutasid tugevalt soovi avatud, sõbraliku ja kaasava õhkkonna järele rahvamajas, kus tuntakse end teretulnuna. Selline õhkkond on eelduseks kogukonnatunde tekkimisele ja partnerlussuhete kujunemisele (Mannarini ja Fedi 2009; Küüt 2022). Füüsilise keskkonna olulisust mainiti, kuid see ei pruugi olla esmatähtis, kui sisu ja õhkkond on head. Samas võivad kehvad tingimused mõjutada kogemust. Negatiivsed eelarvamused rahvamaja õhkkonna või seltskonna suhtes võivad aga otseselt osalemist pärssida.

Eelarvamused ilmselt, et mis ma ikka sinna lähen, kes seal ikka on... ikka üks ja sama seltskond, mis ma teen seal.[...](F10)

[...]Võibolla kas sa teadmatusetunne, et kes seal on, mis ma pean selga panema (F4)

Mina ei arva et nad tulevad ainult seltskonna pärast, et neil on siin erinevad tegevused. Nad tulevad ikka sellepärast, et on põnev või kultuurne. Mitte kunagi ei ole ju kahte üritust ühtemoodi, et nad tulevad vaatama erinevaid üritusi ja nad ei tule ainult seltskonna pärast(K6)

Tegelikult on ikkagi see rahvamaja,mm... ma ei teagi kuidas seda öelda, füüsiline maine. Inimesed teavad, et meil on vana ja remontimata maja ja tegelikult see loob suure eelarvamuse ka üritusele ja paljud jätaavad sellepärast tulemata, et see on ka kindlasti üks põhjus. (K2)

Osalemise motivatsiooniks, eriti eakate puhul, on soov sotsiaalseks suhtluseks ja kuuluvustundeks. Lastepuhul on oluline sisemine huvi. Aktiivsed ringides osalejad on sageli ka peamised info kandjad kogukonnas, toob välja intervjueritav. Ringitegevustes osalejad teavad, mis majas toimub, sõnab intervjueritav, ja perekondade kaudu liigub ka see info edasi.

Rahvamaja juhataja isikul ja tegevusel on kogukonna silmis suur tähtsus. Oodatakse aktiivsust, head suhtlust, rahvamaja juhataja on nagu oma inimene, sõnavad intervjueritavad. Tuues välja ka, et juhataja suhtlusstiil ja isiksus mõjutavad oluliselt rahvamaja mainet. Need ootused peegeldavad juhi rolli kogukonna arendajana, kes võimaldab, julgustab ja võimestab (Gilchrist 2019).

See ongi see, et kultuuritöötaja on kokkukutsuja, vajaduste välja selgitaja, seni kuni meil ei ole külavanemaid. On vaja inimest, kes hõikab inimesed kokku või kes teeb aastaplaanid, kes teeb koostööd erinevate asutustega kohapeal, et minul on selline mõte. (F2)

Samas toovad ka kultuuritöötajad intervjuus välja, et mõistavad oma rolli kogukonna kaasamisel, kuid seisavad silmitsi piiratud ressursside ja tööülesannete rohkusega. Mõnikord on kultuuritöötajal raske mõista, mida kogukond tegelikult vajab või kuidas passiivsemaid liikmeid kaasata. See viitab vajadusele avatud dialoogi ja tagasiside järele (De Weger jt 2018)

See inimene, kes ei tule kodust välja, see ei tule kodust välja. [...] Samas nad ise ei oska välja ka tuua, mis tegevus neid huvitaks[...] (K5).

Või on seatud kultuuritöötajate osas liiga suured ootused, toob intervjueritav välja pigem

läbi isikliku arvamuse ja tähelepanekute. Rõhutades teatud omadusi ja tegevusi, mis on eduka kultuurielu korraldamise aluseks, eriti väiksemates kogukondades.

Minu arust peab kultuurielu vedaja olema eelkõige entusiast, mitte lihtsalt palgaline töötaja. See, kes teeb seda 24/7, loob midagi hoopis muud kui see, kes kell viis pastaka taskusse paneb. Sa pead olema korraga psühholoog, eriliselt hea suhtleja ja leidma selle oma niši, mida arendada. Isegi kui üritusele tuleb vaid kolm inimest, tuleb neid positiivselt koju saata ja julgustada järgmisel korral sõbrad kaasa võtma. Meie küla kogukondades peavad olema sellised entusiastid, kes teevad seda täitsa ilma palgata, sest vahel teeb entusiast rohkem ära kui kõrgepalgaline töötaja, kelle töö vilja ei kannata. Oluline on leida need asjad, mis inimesi ühendavad ja neile suhtlemisvõimalusi pakuvad, nagu näiteks päevakeskus eakatele – miks rahvamaja seda alati ei suuda, on juba teine küsimus. (F3)

Hajaasustuspiirkondade elujõulisus ja kogukondliku aktiivsuse tagamine on suur ülesanne. Intervjuudest ilmnevad kitsaskohad osutavad selgelt, et inimeste võimalused kaasa lüüa ja kogukonnaelust osa saada sõltuvad suuresti taristu ja teenuste kättesaadavusest ning tõhusast teabevahetusest. Üheks kõige teravamaks probleemiks on transport. Intervjueeritavate sõnul on see eriti suur murekoht eakatele, kellele rahvamaja tegevustes osalemine või üritustele pääsemine võib ilma isikliku auto või toimiva ühistranspordita osutada keeruliseks, mõjutades ka nooremate elanike ja perede igapäevaelu ning osalusvõimalusi. Kui lähimasse keskusesse huviringi, trenni või kultuurisünnimusele sõitmine nõuab keerulist logistilist planeerimist või puudub üldse sobiv ühendus, jäävad paljud potentsiaalsed osalejad paratamatult kõrvale. See omakorda võib pärssida nii kohalikku kultuurielu kui ka sotsiaalset sidusust.

[...]Mina arvan, et palju on sellest ka et kohale jõudmisega on raskusi.[...]kui on libe ja kole, siis läheb väga kaua aega, et siia jõuda. Võib olla sellepärast paljud ei tule. Ja need inimesed, kes tööl käivad, nad lihtsalt ei jõua. Transpordiga ka on probleeme[...] (F12)

[...]üks põhjus on ikkagi see vahemaa, et kui ma vaatan oma külas ka neid vanemaid inimesi ja teisi, siis nende probleem on kindlasti see, et nad ei pääse kuidagi üritusele. Ka siis, kui see on nende jaoks huvipakkuv sündmus. Nende jaoks nii keeruline, et nad ei hakka seda ette võtma. (F1)

Oluline takistus, mis eriti noori peresid puudutab, on kui vanematel pole kindlustunnet, et nad leiavad oma lastele üritustel osalemise ajaks sobiva ja turvalise hoiu, siis on nende võimalused kaasa lüüa oluliselt piiratud. See ei tähenda ainult õhtuseid või nädalavahetusel toimuvaid sündmusi, vaid võib mõjutada ka päevast osalemist koolitustel või kogukondlikes projektides, eriti olukorras, kus puudub perekondlik tugivõrgustik.

Noorte perede probleem on see, et kui nad tulevad elama kuskile kogukonda. Kus neil pole võimalik perekonnale toetuda, et kes siis lapsi hoiab, et sa saaksid väljas käia? mul on kodus kuueaastane ja kui ma abikaasaga tahaksin koos kuhugi minna, siis me peame võtma lapsehoidja. Et kuna minu töö nõuab väga palju sündmuste korraldamisel pean nagunii lapsehoidja võtma, et siis ma pean väga valima, millal ma seda kasutan ja millisel otstarbel ma seda kasutan. (F8)

Tänapäeval on küll palju digitaalseid kanaleid, kuid hajaasustuses, kus elanikkond võib olla vanem või internetiühendus kõikjal kättesaamatu, ei pruugi need olla universaalselt tõhusad. Seega on vaja läbimõeldud ja mitmekülgselt kommunikatsioonistrateegiat, mis arvestab sihtrühma eripäradega.

[...]rahvamajad on alahinnanud reklaami ja turunduse väärtust ja võimu, et kui olla pildis, siis tekitada inimestes seda isu tulla majja [...]. (K2)

Intervjuudest ilmneb, et infopuudus või hilinevad info on sage probleem. See tähendab, et isegi kui piirkonnas toimub midagi huvitavat või pakutakse vajalikke teenuseid, ei pruugi teave kõigi abivajajate või huvilisteni jõuda, või jõuab see liiga hilja, et oma plaane vastavalt seada. Ebapiisav teavitatus võib tekitada frustratsiooni ja tunde, et ollakse millestki ilma jäetud.

Just vanemaealistel on see probleem, et info ei jõua kohale. Mingil ajal oli selline komme, et ilmus facebooki kuulutus...sündmus on homme või siis täna...Mina sirvin kogu aeg Viljandi valla lehte, või noh, nädalas korra vähemalt. Väga tihti seal Tarvastu piirkonna sündmusi tegelikult ei kajastata, et see info peaks kodulehtedel ka olema. Tänapäeval ikkagi hästi palju aitab sotsiaalmeedia, et seal ikka üritusi reklaamitakse. Kõige tähtsam on ikkagi see, et kuidas neid inimesi kaasata, on ikkagi koostöö ja eakas kindlasti tahab seda, et keegi isiklikult ütleb, et kuule Leida nüüd on see sündmus, ausalt, kas sa tead et sa oled ka väga oodatud. Kas sina ka tuled, et seda kindlasti on vaja öelda. Mõtlen, et kas äkki need sotsiaalhooldus? või kes need inimesed on, kes eakatega rohkem suhtleks. Või need kes nende juures käivad ja teha sellist koostööd, et see info jõuaks ka eakateni. Eakad ju sotsiaalmeedias tihti ei ole ja lehest lugemine on nagu teine asi. Valla leht ilmub ka ju harva ja siis selle intervalliga tekib ka probleeme, et kas on siis liiga hilja.... või siis on sündmuseni kuu aega aega ja unustatakse ära. Et see kuidagi läbi mõelda. Üks asi veel, et kui on osalemist vaja registreerida, et siis on mingisugunegi facebooki konto või siis google docs ja e-mail, aga alati peaks olema alati ka telefoni kontakt, nende inimeste jaoks, kes arvutit ei kasuta. Kui me räägime nendest nüüd vanematest inimestest, kes arvutit ei kasuta. (F1)

Intervjuudest selgub, et mõned elanikud on leidnud alternatiivseid sotsiaalseid võrgustikke või tunnetavad vähest seotust kohaliku kogukonnaga, mis võib vähendada motivatsiooni rahvamaja tegevustes osaleda. Kogukonna aktiivseks kaasamiseks peetakse oluliseks mõista, kes on kultuuritegevustes osalejad, kes mitte ning millised on nende osalusmotiivid

ja -takistused. Intervjueeritav tõi esile vajaduse uurida kultuuritarbimist ja koguda süsteemselt tagasisidet

Me ei ole vallas pikalt teinud sellist rahuloluküsitlust... tagasisideküsitlust – mida inimene konkreetselt tahab [...] on vaja uurida ka, kes tarbivad [...] kas see on piisav, kas nad tahaksid midagi teisiti? [...] meil on vaja jõuda nendeni, kes ei käi ja miks nad ei käi [...] (K1)

See vastab Evansi (2016) ja Gilchristi (2019) rõhuasetusele, mille kohaselt peaks kultuuritegevuste kavandamine lähtuma kohalike elanike vajadustest ja kogemustest. Lisaks peeti oluliseks kultuuritöötajate professionaalset arengut ja valmisolekut vältida rutiini, nagu märkis üks intervjueeritav. Samuti toob intervjueeritav välja, et kogukonnalt oodatakse ka suuremat initsiatiivi ja ettepanekuid „Ootaks rohkem ettepanekuid kogukonna poolt. Mida teha.” (K5)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Viljandi valla kogukonna ootused rahvamajadele on kõrged, hõlmates mitmekesisist ja tänapäevast programmi, avatud ja kaasavat õhkkonda ning aktiivset ja kogukonda tundvat juhti. Samal ajal seisavad kultuuritöötajad silmitsi reaalse piirangutega ning mitmesuguste praktiliste, sotsiaalsete ja psühholoogiliste teguritega, mis mõjutavad elanike osalust

4.4. Kogukonna osalemine kultuurielus

Kogukonna osalemine kultuurielus ei ole staatiline, vaid pigem dünaamiline ja pidevalt muutuv protsess, mis vajab aktiivsuse hoidmist ja taastamist. Praegu osalevad rahvamajade tegevustes peamiselt huviringidega seotud inimesed, eriti eakad, kelle peamiseks motivaatoriks on sotsiaalne suhtlus, kuuluvustunne ja taskukohased tegevused, ning lapsed, keda ajendab sisemine huvi. Intervjuudest selgub, et osalejad on sageli "teadlikud tarbijad", kes on juba kultuurivaldkonnaga seotud.

Majati on need väga erinevad, aga suurem tarbija kui visuaalsel vaatlusel...sündmuste pildigalerii kajastuste põhjal saaks öelda, et tarbija on siiski suuremas osas eakas või 50+... teadlik tarbija. Ta teab, mida ta tahab, kes on ise kultuuriga seotud - tantsib – laulab või käib näüteringi... tal on see harjumus, juhuslik inimene väga harva satub majadesse. (K1)

Osalemist mõjutab tugevalt kohalik kontekst. Linnalähedastes „magala-asumites“ või piirkondades, kus on suur elanike voolavus, on kogukonnatunde ja ühiste huvide tekkimine raskendatud, mis omakorda pärsib osalust.

Kui ma nüüd mõtlen selle koha pealt, kus ma ise elan (Ramsil). [...] Ramsi ongi see koht, kuhu inimesed satuvad. Ta on nagu hüppelaud kolimaks edasi, kas Viljandisse või välismaale. Kui ma vaatan endagi korrusmaja, oma trepikoda, seal kõik sellised inimesed keda ma ei teagi- tulevad ja lähevad, tulevad ja lähevad. Tee nüüd nendega kogukonda. Neil ei olegi seda huvi või vajadust. Seal ei ole seda kogukonna ajalugu. (F5)

[...]Meil on seal toredad majad, kus on tegevusi, et kuidas saada need inimesed kiire elutempo juures ka majja teenuseid nautima, sest meil ei ole kogukonda, kui meil pole inimesi, aga inimesi hoiab emotsioon. (K1)

Sellistes oludes on keeruline luua püsivat kogukondlikku sidet, mis on osalemise eelduseks. Kogukonna liikuvus, elanike vahetuvus ja kiire elutempo mõjutavad oluliselt rahvamajade tegevustes osalemist. Püsiva kogukonnatunde puudumine linnalähedastes piirkondades muudab inimeste kaasamise keerukaks.

Efektiivne kommunikatsioon ja teadlikkus pakutavatest võimalustest on osalemise võtmetegurid. Hilinenud info on sage takistus, toob intervjueritav välja reklaami ja turunduse alahindamise.

Üks peamisi põhjuseid on see, et inimesed ei saa rahvamajast seda, mida nad tegelikult tahaksid tarbida, kuna neil on teised huvid. [...] on vaja teadlikkust tõsta, et on vaja ennast reklaamida. Kui tekib arusaam, et ega seal nagunii midagi ei toimu, kui nad ei kuule, et seal midagi toimub, jääb see arusaam kestma, et nagunii midagi ei toimu ja ta ei hakkagi minema vahel on nii[...] majad on alahinnanud reklaami ja turunduse väärtust ja võimu, et kui olla pildis, siis tekitada inimestes seda isu tulla majja. (K2)

See rõhutab vajadust strateegilisema kommunikatsiooni järele, mis aitaks inimestel liikuda teadlikuma osalemiseni (vrd Ackoff 1989; Küüt 2022). “Probleemiks võib olla ka sündmuste halb ajastamine, kus mitu üritust toimuvad samaaegselt”. (F1)

Pakutava programmi sisu ja vastavus kogukonna tegelikele huvidele on samuti määrav. Kui tegevused ei kõneta, jääb osalus tagasihoidlikuks, selgub intervjuust. Seetõttu on oluline regulaarselt uurida kogukonna vajadusi ja ootusi, nagu rõhutas

[...] kindlasti on see, et ta ei saa seda, mis ta tegelikult tahaks tarbida, tal on teised huvid.[...] (K2)

[...] me ei ole pikalt teinud kogukonna või maja siseseid küsitlusi[...] (K1)

Rahuloluküsitluse läbiviimine aitab mõista, kes osalevad ja kes mitte ning miks. Tagasiside põhjal saavad arendada ka kultuuritöötajaid kultuuritegevust, et vältida rutiini ja kohaneda muutuvate oludega. Intevjuudes toovad kultuuritöötajad välja et kuigi nad on kogukonna elanikelt tagasisidet küsinud, siis vastuseid saadakse pigem vähe. Mitmed kultuuritöötajad tõid ka välja, et nad viimasel ajal ei olegi küsitlusi läbi viinud kuna varasemad kogemused on näidanud et see kogukonna inimesi ei kõneta.

[...] tegin veebiküsitluse. Ma ei saanudki küll väga palju vastuseid. Seal ongi ikkagi seesama, et kui inimesed ei tea, et see rahvamaja olemas on ja et seal midagi toimub, siis see tõenäoliselt ei lähe neile ka korda, ja nad ei vastagi sellele. Aga need vastused mis ma sain[...] kuskil 15 vastust, siis ma seal tegin ikkagi enda jaoks olulisi järeldusi, et just...et kuidas proovida mingeid uusi üritusi ka tuua. (K2)

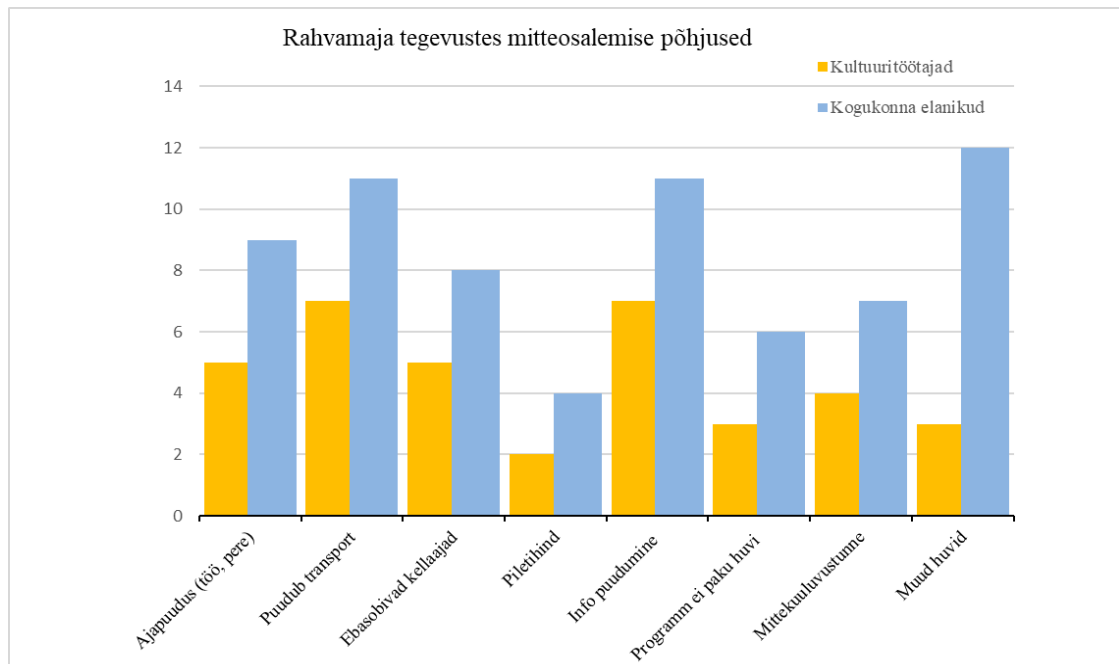
Küsitlust ma ei ole teinud, ei oska nõu, Ei ei oska nagu kellegi käest küsida. Mingit rahvaküsitlust või sellist asja pole mitte kunagi teinud. (K7)

Lisaks praktilistele ja informatsioonilistele aspektidele mõjutavad osalemist ka sotsiaalsed ja psühholoogilised tegurid. Nendeks võivad olla harjumuslik mugavus, sõnab kogukonna elanik intervjuus. Tuuakse välja ka, et negatiivsed eelarvamused või teadmatus rahvamaja seltskonna ja tegevuste kohta. Mõnel juhul on inimestel juba olemas alternatiivsed sotsiaalsed võrgustikud või nende side kohaliku kogukonnaga on nõrk, mis vähendab motivatsiooni osaleda. Eriti keeruline on kaasata neid, kes ei oska ise oma huvisid või vajadusi sõnastada, mis võib viidata sügavamatele motivatsioonilistele barjääridele.

See inimene, kes ei tule kodust välja, see ei tule kodust välja. Ma ei oska nagu midagi muud selle koha pealt kommenteerida. Samas nad ise ei oska välja ka tuua, mis tegevus neid huvitaks... või mida rahvamajas võiks teha, mis see oleks, mis inimest kodust välja meelitaks? ka kultuuritöötajate tegevuste planeerimist. (F5)

[...]Mõnikord võidakse otsida ka ettekäandeid mitteosalemiseks, kui tegelik põhjus on puudulik informeeritus või muu [...] (K4)

Viljandi valla rahvamajade tegevustes osalemist ja mitteosalemist mõjutab lai spekter tegureid, alates kogukonna üldisest dünaamikast ja elukeskkonnast kuni individuaalsete praktiliste, informatsiooniliste, sotsiaalsete ja psühholoogiliste aspektideni (vt joonis 5). Osaluse suurendamiseks on vajalik kompleksne lähenemine, mis hõlmab paremat ja sihipärasemat kommunikatsiooni, kogukonna tegelike vajaduste ja huvide süstemaatilist väljaselgitamist ning nendele vastava paindliku ja mitmekesise programmi pakkumist.

Joonis 5. *Rahvamajade tegevustes mitteosalemise põhjused* (autori koostatud, tuginedes intervjuudele)

Kultuuritöötajad tõid oma arvamustes ja oletustes peamiste mitteosalemise põhjustena esile eelkõige info puuduliku leviku ning alahinnatud turunduse ja reklaami tähtsuse, uskudes, et teave sündmuste kohta ei pruugi kõigi kogukonnaliikmeteni jõuda. Samuti pakkusid nad välja, et takistuseks võivad osutada piletihind ja transpordi puudulikkus. Lisaks tunnistasid mitmed kultuuritöötajad, et kogukonna tegelike huvide ja vajaduste uurimisel (näiteks küsitluste kaudu) on esinenud vajakajäämisi, mis võib mõjutada pakutava programmi sobivust. Üks kultuuritöötaja oletas ka, et vahel võivad inimesed otsida ettekäandeid mitteosalemiseks, kui tegelik põhjus peitub mujal.

Seevastu kogukonna elanike kogemustest kerkisid esile teised peamised mitteosalemise põhjused. Kõige sagedamini mainiti huvi puudumist pakutava vastu ehk "muid huvisid" ning ajapuudust või ürituste ebasobivaid kellaegu. Elanikud rõhutasid ka kohaliku konteksti, eriti kogukonnatunde nõrkuse mõju niinimetatud magala-tüüpi asumites, kus suur elanike voolavus takistab püsivate sidemete ja ühiste huvide tekkimist. Lisaks toodi välja harjumuslik mugavus, negatiivsed eelarvamused või teadmatus rahvamaja õhkkonna ja seltskonna kohta ning mõnel juhul ka suutmatus enda kultuurilisi huvisid sõnastada.

Hoolimata erinevatest rõhuasetustest, ilmnis siiski ka sarnasusi. Mõlemad grupid tunnistasid, et info sündmuste kohta ei jõua alati kõigi potentsiaalsete huvilisteni ning et

transpordiprobleemid võivad olla reaalseks takistuseks. Samuti tajusid nii kultuuritöötajad kui ka elanikud kohaliku konteksti ja kogukonnatunde olulist mõju osalusaktiivsusele. Mõlemad pooled viitasid ka sügavamatele, individuaalsetele motivatsioonilistele barjääridele ning jagasid arusaama, et pakutav sisu peab vastama kogukonna tegelikele huvidele, et osalus oleks aktiivsem.

Peamised erinevused seisnesidki rõhuasetustes ja vaatenurkades. Kui elanike jaoks olid esmatähtsad põhjused seotud isiklike huvide ja ajakasutusega, siis kultuuritöötajad keskendusid oma oletustes rohkem logistilistele ja kommunikatsioonilistele aspektidele, nagu info levik, transport ja piletihind. Seega võib täheldada, et kultuuritöötajate vaade oli mõnevõrra pakkujakesksem, analüüsides, mida nemad saaksid teisiti teha, samas kui elanike põhjendused lähtusid rohkem nende isiklikust elukorraldusest ja prioriteetidest.

Kogukonna heterogeensus huvide ja elurütmide osas tähendab, et ühtset lahendust kõigi kaasamiseks on keeruline leida. Siiski on oluline luua tingimused, kus kogukonnaliikmed tunnevad end oodatuna ja nende panust väärtustatakse. Intervjuudest ilmneb ka ootus kogukonna enda suuremale initsiatiivile ja ettepanekutele, mis on kooskõlas kogukonna arendamise põhimõtetega (vt ptk 2.4), kus kogukond ise on aktiivne tegutseja (Russell 2021). Lahendustena osaluse parandamiseks mainiti paremat kommunikatsiooni, transpordivõimaluste parandamist, paindlikumaid kellaagegu ning toetavat kogukondlikku õhkkonda, mis aitaks uusi tulijaid tegevustesse kaasata.

4.5. Ettepanekud Viljandi valla rahvamajade tegevuse edendamiseks

Käesoleva töö eesmärk oli uurida Viljandi valla rahvamajade rolli, kogukonna ootusi ning osalemist mõjutavaid tegureid, et tulemuste põhjal sõnastada ettepanekuid rahvamajade tegevuse edasiseks arendamiseks. Sellele eesmärgile tuginedes keskendubki käesolev alapeatükk eelnevas analüüsis esile kerkinud peamistele arenguvajadustele ja -võimalustele. Viljandi valla rahvamajade tegevuse jätkusuutlikuks arendamiseks ja kogukonna ootustele paremaks vastamiseks on vaja strateegilist lähenemist ning mitmete kitsaskohtade teadvustamist ja lahendamist. Intervjuudest kultuuritöötajatega,

kogukonnaliikmetega ning varasemast analüüsisist joonistuvad välja konkreetsed strateegilised suunad ja ettepanekud (vt joonis 6), mida järgnevalt detailsemalt käsitletakse.

Joonis 6. *Rahvamajade tegevuse arendamise strateegilised suunad* (autori skeem, kohandatud Vecteezy 2025 kujundusmalli järgi)

Viljandi valla rahvamajade tegevuse jätkusuutlikuks arendamiseks ja kogukonna ootustele paremaks vastamiseks on vaja strateegilist lähenemist ning mitmete kitsaskohtade teadvustamist ja lahendamist. Intervjuudest kultuuritöötajatega ning varasemast analüüsisist joonistuvad välja konkreetsed suunad ja ettepanekud tulevikuvaates.

Tuginedes uurimuse käigus kogutud empiirilistele andmetele ja teoreetilistele seisukohtadele on joonisel 6 esitatud viis strateegilist arengusuunda detailsemalt. Iga suuna juures on esile toodud peamised väljakutsed ja võimalikud lahendused Viljandi valla rahvamajade kontekstis. Uurimusest ilmnis vajadus kultuurivaldkonna senisest kõrgemaks strateegiliseks väärtustamiseks Viljandi valla arenguprioriteetide seas. See eeldab kultuuripoliitika kujundamist, mis põhineb selgetel, kogukonna tegelikke vajadusi arvestavatel sihtidel ja pikaajalisel visioonil ning tagab valdkonnale piisava ning stabiilse rahastuse ja läbimõeldud tegevuskava. Tulemuslik juhtimine hõlmab ka rahvamajade tegevuse integreerimist valla laiematesse arengukavadesse, sealhulgas peagi valmivasse

Viljandi valla kogukonna heaolu arengukavasse (K1).

Üks keskseid tähelepanekuid on, et omavalitsuse tasandil tunnistatakse ressursside nappust, mis sunnib valdkondi järjestama. Nagu märkis valla kultuuriosakonna juhataja, "ressursside nappus sunnib valdkondi prioritiseerima, mis viitab selgelt vajadusele kultuurivaldkonda valla arengustrateegiates senisest kõrgemalt väärtustada" (K1). See seisukoht rõhutab vajadust teadlikuma ja strateegilisema lähenemise järele kultuuri rolli määratlemisel valla arengus. Arengukava 2022–2030 (Viljandi vald 2024) toetab kultuuritegevuste jätkusuutlikkust ning vastama paremini kogukondade vajadustele, tagades kvaliteetsemate avalike teenuste kättesaadavuse (Viljandi Vallavalitsus 2024). Viljandi valla kultuuriosakonna arenguseminaride eesmärk on kujundada tõhusam ja paindlikum juhtimismudel. Viljandi valla kultuuriosakonna juhataja sõnul on nende muudatuste üheks ajendiks ka elanike tähelepanekud ja rahulolematuse seniste kultuurilise vaba aja veetmise võimalustega. Seega peaks uue mudeli rakendamine tagama kultuurivaldkonnas ressursside tõhusama jaotamise, juhtimise korrastamise ning kogukondadevahelise koostöö tugevdamise

Oleme teinud arendusprogrammi, kus oleme selgitanud välja, millise kultuurimudeliga võiks Viljandi vallas toimetada. Kohe-kohe hakkame koostama Viljandi valla kogukonna heaolu arengukava, mis hõlmab ka kultuurivaldkonda. (K1)

See näitab liikumist strateegilisema planeerimise suunas, mis peaks arvestama nii kultuuritöötajate kui ka kogukonna vajadusi ja ootusi. Kogukonnas õppimine praktiliste tegevuste kaudu, mis toetab häid suhteid ja jätkusuutlikku tegutsemist (Narusson 2017), peaks olema selle arengukava üks keskseid elemente.

Käesoleva uurimuse raames läbi viidud intervjuud kultuurikorraldusega seotud võtmeisikutega osutavad mitmetele väljakutsetele kultuurivaldkonna strateegilises prioritiseerimises ja ressursside jaotamises Viljandi vallas. Kuigi rahvamajade ja kultuuritegevuse olulisust kogukondadele üldiselt mõistetakse, ilmneb andmetest, et praktikas seab piiratud eelarve kultuurivaldkonna sageli teiste valdkondadega võrreldes vähem-prioriteetsesse seisu. Omavalitsuse perspektiivi avades tõi valla kultuuriosakonna juhataja esile, et kultuuri käsitletakse sageli "pehme tegevusena".

Kuna see on pehme tegevus siis, teised valdkonnad võtavad niipalju aega ja ressursi ära, siis me pole suutnud niipalju tähelepanu kultuuri vajadustele ja ootustele suunata, on tagatud miinimum. (K1)

Selline ressursside ja tähelepanu jaotamine, kus kultuurile tagatakse vaid miinimumtase, viitab valdkonna alaväärtustamisele võrreldes teiste, potentsiaalselt olulisemateks peetavate valdkondadega. See olukord rõhutab omakorda vajadust kultuurivaldkonda kõrgemalt väärtustada ning selle valguses põhjalikumalt analüüsida arengukavade rolli, sobivaid juhtimismudeleid (sealhulgas kaaluda toimunud arutelude tulemusi) ja strateegilist planeerimist laiemalt.

Viljandi valla ulatuslikkus ja rahvamajade hajutatud paiknemine seab väljakutseid nii omavahelisele koostööle kui ka ressursside jaotamisele, kuna kultuuritöötajad töötavad üksteisest väga kaugel sõnab intervjuueeritav. See geograafiline eripära nõuab teadlikku strateegiat koostöö edendamiseks ja koordineerimiseks ning kultuuritöötaja rolli tugevdamist vahendajana kohaliku omavalitsuse ja kogukonna vahel. Jätkuvaks arenguks on möödapääsmatu pidev kohanemine ja valmisolek seniseid tegevusviise uuendada. Teine oluline strateegiline suund rahvamajade eduka toimimise ja sisulise arendustöö tagamiseks on tähelepanu pööramine inimressurssidele. See hõlmab nii piisava arvu kvalifitseeritud töötajate olemasolu, selget ja optimaalset tööjaotust, mis väldib kultuuritöötajate ülekoormust ja läbipõlemist.

Juht saab olla juht, kultuuritöötaja saab olla kultuuritöötaja, usun, et meie kogukonnad võivad sellest väga palju/.../tihtipeale meie juhid peavad olema ühes isikus kokk- koristaja- keevitaja ja siis kultuuritööks jääb vähem aega ja meie inimesed põlevad läbi. (K1)

Intervjuudest ilmneb, et kuigi rahvamajade tähtsust mõistetakse, piiravad omavalitsuse ressursid võimalusi. Kultuuriosakonna juhataja rõhutas seejuures, et ressursside nappus sunnib valdkondi prioritseerima, mis viitab selgelt vajadusele kultuurivaldkonda valla arengustrateegiates senisest kõrgemalt väärtustada.

Kindlasti, kuigi me tähtsustame oma majade rolli, siis omavalitsuse seisukohast[...].Kuna see on pehme tegevus siis, teised valdkonnad võtavad niipalju aega ja ressursi ära, siis me pole suutnud niipalju tähelepanu kultuuri vajadustele ja ootustele suunata, on tagatud miinimum. Täna sel päeval lisaks kultuurikogukonnas, me pöörame tähelepanu kogukonna tööle üldiselt, mis peaks toetama ka kultuurkogukondi, sest inimesed on meie külades ja alevites täpselt samad, ühed ja samad inimesed. Kõige oluline on koostöö! (K1)

Mitmed kultuuritöötajad tõid välja suure töökoormuse, kuna sageli töötab rahvamajas vaid üks inimene. See tekitab ülekoormatust ja piirab võimalusi sisuliseks arendustööks. Vajadus täiendava personali järele on ilmne, nagu väljendab kultuuritöötaja. Lisaks

personalile on olulised ka füüsilised tingimused ja infrastruktuur, kolmas strateegiline eesmärk. Rahvamaja füüsiline keskkond mõjutab otseselt pakutavate tegevuste kvaliteeti, mitmekesisust ning kogukonna osalusaktiivsust. Seetõttu on olulise tähtsusega investeeringud hoonete seisukorra parandamiseks, energiatõhususse ning ruumide kohandamiseks vastavalt kaasaegsetele nõuetele ja kogukonna mitmekülgsetele vajadustele, tagades ka ligipääsetavuse ja tegevusteks sobivad tingimused.

[...] ma lihtsalt tunnen, et majas võiks olla veel keegi teine inimene, kellega saaks arutada ja koos asju teha. Ürituste korraldamine, toimetamine ja koristamine. Et ühele inimesele on seda liiga palju[...] (K4)

[...] tahaks teist korrust korda[...] siis saab ka rohkem võimalusi pakkuda inimestele, kogu oma kogukonnale[...] (K5)

[...] me juba ootame ammu-ammu maja remonti või siis vähemalt iga aastast sellist ... natukenegi remonti.[...] (K7)

Valdkonnaülesel koostööl on piirkonna kultuuritöötaja kogukonna ja valla vaheline partner, selgub intervjuudest kultuuritöötajate ja kogukonna elanikega. Kultuuritöötajate aktiivne kaasamine arendustegevusse aitab tulevikus kujundada lahendusi, mis lähtuvad kogukonna tegelikest vajadustest ja on ka praktikas toimivad. Selle saavutamiseks on vajalik süsteemne ja sisuline kogukonnatöö, mis põhineb avatud dialoogil, kohalike elanike ja eri sidusrühmade (sh koolid, lasteaiad, raamatukogud, vabakonnad, sihtasutused) aktiivsel kaasamisel tegevuste planeerimisse ja elluviimisesse. Oluline on arvestada kogukonna tegelike huvide ja vajadustega ning toetada kogukonnas õppimist praktiliste tegevuste kaudu (Narusson 2017).

Lisaks kultuurikogukonnale, me pöörame tähelepanu kogukonna tööle üldiselt, mis peaks toetama ka kultuurikogukondi, sest inimesed on meie külades ja alevites täpselt samad, ühed ja samad inimesed. Kõige olulisem on koostöö! (K1)

Eesmärkide seadmisel ja tegevuste planeerimisel arvestatakse kohalike elanike huvide ja vajadustega, luues avatud ja kaasava keskkonna, kus kõigil osapooltel on võimalik oma arvamust avaldada ja panustada. Oluline on tagada, et kultuuritöötajad saaksid keskenduda oma põhitegevusele. Siinkohal on oluline teha koostööd kogukonna ja sidusrühmadega (kool, lasteaiad, raamatukogu, vabakonnad, sihtasutused jne) nii piirkondlikult kui ka laiemalt. Kogukonna tõhusaks kaasamiseks ja osaluse toetamiseks peaksid kultuuritöötajad teabe jagamisel keskenduma tähendusrikaste infovoogude loomisele (Ackoffi 1989), mis lisaks sündmuste põhiandmete (kuupäev, koht) edastamisele soodustavad teadlikult kogukondlikku õppimist ja arusaamist (vt ptk 2.5). Seega on tõhus kommunikatsioon on

võtmetähtsusega nii kogukonna teavitamisel ja kaasamisel kui ka rahvamaja positiivse maine kujundamisel ja partnerlussuhete hoidmisel.

Nende viie strateegilise suuna teadlik ja integreeritud arendamine loob eeldused Viljandi valla rahvamajade kujunemiseks elujõulisteks, uuendusmeelseteks ning kogukondi tõhusalt teenivateks ja kaasavateks kultuurikeskusteks. Kohaliku omavalitsuse tasandil kujundatav kultuuripoliitika, mis lähtub kultuuri olulisest rollist elanike heolule, kogukonna sidususele ja identiteedile (Kultuur 2030), peab leidma konkreetse väljundi rahvamajade tegevuse toetamisel ja arendamisel. Kuigi valla kultuuriosakonna juhataja mainib, et tähelepanu pööratakse "kogukonna tööle üldiselt, mis peaks toetama ka kultuurkogukondi," (K1) ja rõhutab koostöö olulisust, ei pruugi üldine kogukonnatöö asendada spetsiifilist ja piisavat finantseeringut ning strateegilist tuge kultuurivaldkonnale endale. Siinkohal tuleks üle vaadata valdkonna eesmärgid ja kogukonna mõiste.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on Viljandi valla kogukonna ootused rahvamajadele, anda hinnang kultuurikorralduse hetkeolukorrale Viljandi vallas ning selle põhjal formuleerida praktilised ja argumenteeritud ettepanekud kultuurikorralduse edasiseks arendamiseks Viljandi valla kontekstis.

Uurimuse tulemustest selgub, et rahvamajad Viljandi vallas rikastavad kultuurielu ning aitavad kaasa kogukonna sotsiaalse sidususe tugevdamisele. Kultuuritöötajad on oma vastutusest teadlikud ja pühendunud selle rolli täitmisele. Samas toob kogukonnaliikmete tagasiside selgelt esile vajaduse rahvamajade tegevusi veelgi paremini kohandada kohalike ootuste vastavaks, muuta kommunikatsioon tõhusamaks ning arvestada senisest enam piirkondlike eripäradega, et tagada teenuste kättesaadavus ja asjakohasus kogu Viljandi valla ulatuses. Uurimusest ilmnes, et kuigi kultuuri tähtsust ja olulisust sõnades tunnustatakse, osutavad analüüsitud andmed siiski vajadusele kriitiliselt hinnata kultuurivaldkonna tegelikku positsiooni Viljandi valla strateegiliste prioriteetide seas.

Intervjuudest nii kultuuritöötajate kui ka kogukonnaliikmetega ilmnes selgelt, et rahvamajadel on Viljandi valla kogukondade elus keskne ja mitmekülgne roll. Neid nähakse oluliste kogunemiskohtadena, mis pakuvad ruumi sotsiaalseks suhtluseks ja ühistegevusteks. Rahvamajad on traditsioonide kandjad ja edasivijad, võimaldades kultuuri- ja huvitegevusi erinevatele vanuse- ja huvigruppidele. Seeläbi edendavad nad sotsiaalset suhtlust, tugevdavad kogukonnatunnet ja panustavad elanike üldisesse heaolusse. Kultuuritöötajate jaoks seisneb rahvamajade väärtus eelkõige nende võimes luua ja hoida sotsiaalseid kontakte elukaareülesest. Rahvamajad on kogukondades riiklike kultuuripoliitiliste eesmärkide ja kohalike elanike tegelike vajaduste lõimija, kohandades oma tegevust vastavalt piirkonna eripäradele, võimalustele ja väljakutsetele.

Kogukonnaliikmete fookusgrupi intervjuud kinnitasid rahvamajade olulisust kooskäimise kohana ja eriti rahvakultuuri keskusena. Kogukond väärtustab kõrgelt võimalusi tegeleda traditsiooniliste tegevustega nagu rahvatants, laul ja käsitöö. Need tegevused peegeldavad rahvamajade ajaloolist rolli kultuuri ja seltsielu edendamisel kohaliku initsiatiivi toel. Eriti oluliseks peetakse traditsioonilisi sündmusi, mis mitte ainult ei paku meelelahutust, vaid

loovad ka ühist identiteeti ja kuuluvustunnet, tugevdades seeläbi kogukonna sotsiaalseid sidemeid. Samas tõid fookusgrupi intervjuud detailsemalt esile kogukonna konkreetset ootused rahvamajade tegevuste osas. Rõhutati vajadust arvestada senisest enam kohaliku eripäraga ning pakkuda mitmekesisemaid kultuurivorme, mis kõnetaksid erinevaid sihtgrupe, mida on oluline edasises arendustöös silmas pidada.

Uurimusest selgus, et Viljandi valla rahvamajade tegevustes osalemist ja mitteosalemist mõjutavad mitmed tegureid. Need ulatuvad kogukonna üldisest dünaamikast ja elukeskkonna kvaliteedist kuni individuaalsete praktiliste ja sotsiaalsete teguriteni ning psühholoogiliste aspektideni (huvi, motivatsioon, varasemad kogemused). Viljandi vallas on kogukonna enda algatusi kultuuritegevuste korraldamisel suhteliselt vähe, seetõttu tuleb rahvamajadel võtta kandev roll nii ise mitmekesiste kultuuritegevuste pakkumisel kui ka kogukondade omaalgatuse teadlikul julgustamisel ja toetamisel.

Kuigi enamiku Viljandi valla kultuurihoonete seisukord on rahuldav, varjutavad valdkonda mitmed süsteemsed probleemid. Uuringus viidatud Viljandi valla arengukava (2024) ja kultuurivaldkonna arendusseminaridel kaardistatud väljakutsed osutavad kultuuri ebapiisavale käsitlemisele valla strateegilistes dokumentides. Kultuuriosakonna arendusseminaridel selgus vajadus luua rahvamajade eesmärkide ja tööplaanide osas süsteemsem lähenemine, dokumentide ajakohastamise ning selguse loomine rahvamajade juhtimismudelil. Lisaks nähakse vajadust ühtlustatud statistikakogumise, elanike rahuloluküsitluste, eelarve ja palgamoodustamise ühtsete aluste ning sihtgrupipõhise kommunikatsiooni järele. Viljandi vallas on käivitatud rahvamajade reform, mis tugineb valla arengukavale 2022–2030 (meede "Rahvamajade juhtimisulatus optimeerimine") ning kohaliku omavalitsuse korralduse seadusele (KOKS) ja valla põhimäärusele. Reformi eesmärk on kujundada tõhusam ja paindlikum juhtimismudel, mis toetab kultuuritegevuste jätkusuutlikkust, optimeerib ressursside jaotamist, korrastab juhtimist ning tugevdab kogukondadevahelist koostööd, vastates seeläbi paremini kogukondade vajadustele. Reformi sihtideks on sõnastatud rahvakultuuri põlvkondadeülene ühendamise, kogukondade tegus toimimine ja kaasamine, vaba aja mitmekülgne arendamine, kultuuri mitmekesistamine ja turundamine sihtgrupipõhiselt ning kogukonna kultuuripärandi ja traditsioonide säilitamine.

Käesolev uurimus avas mitmeid olulisi aspekte rahvamajade rollist ja arenguvajadustest. Edasiste uuringute ja valla kultuurikorralduse seisukohast on aga oluline tähelepanu

pöörata ka kogukondade endi poolt loodud ja hallatavatele kultuuritaristu üksustele. Praegu ei käsitleta sageli kogukondlikke hooneid, platse ja muid kooskämiskohti ametliku kultuuritaristu osana, kuigi need toimivad tihti samuti kultuuriteenuste korraldajate ja pakkujatena. Selle seni vähe tähelepanu saanud potentsiaalse ressursi kaardistamine ja nende rolli analüüsimine Viljandi valla kultuurielu rikastamisel võiks olla üheks tulevase uurimistöo suunaks, et tagada terviklikum lähenemine kohalikule kultuurikorraldusele ja ressursikasutusele.

Selleks, et tagada Viljandi valla kultuurielu pikaajaline kestlikkus, mitmekesisus ja laiapõhjaline kättesaadavus kõikidele vallaelanikele, on oluline kultuurivaldkonna senisest suurem ja teadlikum strateegiline väärtustamine, mis väljendub konkreetsetes poliitilistes ja eelarvelistes otsustes ning personalipoliitikas, mis toetaksid kultuuritöötajate professionaalset arengut ja motiveeritust. Edasised arendustegevused peaksid tuginema avatud ja pidevale dialoogile kultuuritöötajate, kogukonnaliikmete ja vallajuhtide vahel, et kindlustada rahvamajade jätkusuutlikkus ja nende tegevuse maksimaalne asjakohasus muutavas ühiskonnas ning konkreetsetes kohalikus kontekstis.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

E-kiri, intervjuude transkribeeritud ja salvestised autori valduses

E-kiri Saar = Marika Saar e-kiri autorile 25.11.2024

K1 Viljandi vald = intervjuu Viljandi valla kultuuri osakonnajuhiga.
Toimumiskoht Viljandi vallavalitsus. Kuupäev 04.12.2024

K2 Viiratsi = intervjuu Viiratsi rahvamaja juhatajaga. Toimumiskoht Viiratsi koolimaja.
Kuupäev 04.12.2024

K3 Saarepeedi = intervjuu Saarepeedi rahvamaja juhatajaga. Toimumiskoht Saarepeedi
rahvamaja. Kuupäev 04.12.2024

K4 Uusna = intervjuu Uusna külamaja juhatajaga. Toimumiskoht Uusna külamaja.
Kuupäev 03.01.2025

K5 Tännasilma = intervjuu Tännasilma rahvamaja juhatajaga. Toimumiskoht Tännasilma
rahvamaja. Kuupäev 03.01.2025

K6 Valma = intervjuu Valma infopunkt juhatajaga. Toimumiskoht Valma Infopunkt.
Kuupäev 03.01.2025

K7 Kärstna = intervjuu Kärstna Vaba Aja Keskuse juhatajaga. Toimumiskoht Kärstna Vaba
Aja Keskus. Kuupäev 03.01.2025

F1, F2, F3 = Fookusgrupi intervjuu veebis. Kuupäev 10.02.2025

F4, F5, F6, F7 = Fookusgrupi intervjuu. Toimumiskoht Paistu rahvamaja.
Kuupäev 12.02.2025

F8, F9, F10, F11, F12 = Fookusgrupi intervjuu. Toimumiskoht Tännasilma rahvamaja.
Kuupäev 17.02.2025

Kodulehed internetis ja dokumendid

Eesti 2035 = Eesti pikaajalise strateegia 2023. Vabariigi Valitsus.

https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia?view_instance=0¤t_page=1 (vaadatud 15.03.2025)

Eesti Rahvakultuuri Keskus = rahvakultuur.ee

- Kutseregister 2018. Kultuurikorraldaja, tase 6 kutsestandard.
<https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/10690071>
(vaadatud 01.05.2025)
- Kutsestandardid 2023. Kultuurikorraldaja, tase 4. Kutsekoda.
[Kutsestandardid: Kultuurikorraldaja, tase 4 - Kutseregister](#) (vaadatud 01.05.2025)
- Kultuur 2030 = URL <https://www.kul.ee/kultuur2030> (vaadatud 02.05.2025)
- McLeod, S. 2017. Kolb's Learning Styles and Experiential Learning Cycle
<https://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> (vaadatud 11.05.2025)
- Tartu Ülikooli eetikakeskus 2023. Tartu Ülikool
https://eetika.ee/sites/default/files/2023-06/HEA%20TEADUSTAVA_2023.pdf
(vaadatud 21.03.2025)
- Vecteezy 2025. Circle Infographics - Five Elements. Vektorkunst, ID 48680583. Vecteezy.
<https://www.vecteezy.com/vector-art/48680583-circle-infographics-five-elements>
(vaadatud 12.05.2025)
- Viljandi maakonna arengustrategia 2035. Viljandimaa – arenev PÄRIS EESTI. VOL 2022
https://www.vol.ee/documents/121452/36956252/Viljandi+maakonna+arengustrategia_2035.pdf/8547cf2b-6f1a-4e58-95be-ea131a58de5f (vaadatud 03.05.2025)
- Viljandi valla arengukava 2022–2030. Viljandi Vallavalitsus 2024.
<https://www.viljandivald.ee/documents/11546/41210790/Viljandi+valla+arengukava+2022-2030.pdf/0a98f24b-2e47-4468-9251-afeb833bb970> (vaadatud 03.05.2025)
- Viljandi valla kodulehekülj. <https://www.viljandivald.ee/> (vaadatud 02.05.2025)

Seadusandlus

- KOKS = Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus. RT I, 30.06.2023, 28.
[Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus–Riigi Teataja](#) (vaadatud 03.05.2025)
- Eesti riigi kultuuripoliitika põhialuste heakskiitmine 1998. Riigi Teataja I, 1998, 1353
<https://www.riigiteataja.ee/akt/76129> (vaadatud 15.03.2025)
- Riigikantselei 2020. *Kaasamise hea tava*.
<https://www.riigikantselei.ee/kaasamise-hea-tava> (vaadatud 03.04.2025)
- Viljandi valla põhimäärus. RT IV, 14.12.2017, 3
<https://www.riigiteataja.ee/akt/414122017003> (vaadatud 03.05.2025)

Kirjandus

- Ackoff, Russell. L 1989. From data to wisdom. *Journal of Applied Systems Analysis* 16, 3-9
- Allilender, Kaja 2023. Kultuurikorraldusest maakondades ja kohalikes omavalitsustes. Eesti rahvakultuuri Keskus
<https://rahvakultuur.ee/2023/01/24/kultuurikorraldusest-maakondades-ja-kohalikes-omavalitsustes/> (vaadatud 27.04.2025)
- Argyris, Chris; Schön, Donald A. 1978. *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective*. Reading, MA: Addison-Wesley
- Annist, Aet 2011. *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Bourdieu, Pierre 1984/2010. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (R. Nice, Trans.). London & New York: Routledge.
- Bennett, Tony; Savage, Mike; Silva, Elizabeth. B; Warde, Alan; Gayo-Cal, Modesto; Wright, David 2009. *Cultural Convergence: The Pace of Cultural Change in Contemporary Britain*. London: SAGE Publications, 112–130
- Braun, Virginia; Clarke, Victoria 2021. *Thematic analysis: A practical guide*. SAGE
- De Weger, Esther; Van Vooren, Nienke; Luijkx, Katrien. G; Baan, Carolien. A; Drewes, Henk. W 2018. Achieving successful community engagement: a rapid realist review. *BMC Health Services Research*, 18, Article 285
<https://doi.org/10.1186/s12913-018-3090-1>
- Dweck, Carol S. 2017. *Mõtteviis: uutmoodi psühholoogia edu saavutamiseks. Kuidas õppida end teostama lapsevanemana, äris, koolis, suhtes*. Tallinn: Äripäev.
- Evans, Graeme 2016. Participation and provision in arts & culture – bridging the divide. *Cultural Trends*, 25(1), 2–20.
<https://doi.org/10.1080/09548963.2015.1135528>
- Fisher, Linda 2017. Community as a Reference for American Minority Groups: A Theory of Unintended Negative Consequences. *Open Journal of Social Sciences*, 5(6), 224–237.
<http://doi.org/10.4236/jss.2017.56020>
- Head, Brian W 2007. Community Engagement: Participation on Whose Terms? *Australian*

Journal of Political Science, 42(3), 441–454.
<https://doi.org/10.1080/10361140701513570>

Heikkilä, Riie 2022. *Understanding Cultural Non-Participation in an Egalitarian Context*. Helsinki: Finnish Literature Society., 54-72

Heikkilä, Riie; Taru, Lindblom 2023. Overlaps and accumulations: The anatomy of cultural non-participation in Finland, 2007 to 2018. *Journal of Consumer Culture*, 23.1, pp. 122-145.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula 2005. *Uuri ja kirjuta*. Toim: Uuspõld Ellen. Kirjastus Medicina.

Järvinen, Tomas 2021. *Strategic Cultural Center Management*. New York: Routledge.

Kass, Kadi 2024. Ressursipõhise kogukonna arendamise põhimõtted ja rakendamine. Kogukonnaveeb.
<https://kogukonnaveeb.ee/juhendmaterjalid/ressursipohise-kogukonna-arendamise-ehk-abcd-mudeli-pohimotted-ja-rakendamine/> (vaadatud 03.05.2025)

Kara, Helen 2019. *Use Your Interview Data*. SAGE

Kulbok-Lattik, Egge; Roosalu, Triin; Saro Anneli 2023. Eesti Rahvamajade uuring 2022–2023. Tallinn: Eesti Rahvamajade Ühing.
<https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2023-12/Eesti%20rahvamajade%20uuring%202022-2023.pdf>

Kübar, Urmo; Hinsberg, Hille 2014. Kaasamine avalikus sektoris ja vabakonnas. EMSL.
<https://heakodanik.ee/sites/default/files/files/Kaasamine%20avalikus%20sektoris%20ja%20vabakonnas.pdf>

Küüt, Raivo 2022. Kogukonnakeskne valitsemisviis kohalikul tasandil. Ingmar Kurg, Avo Üprus (Toim.). Kirik keset küla. Kogukonnakeskne valitsemisviis kohalikul tasandil, 19-30

Lagerspetz, Mikko 2023. *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Laherand, Meri-Liis 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp

Lepik, Krista; Harro-Loit, Halliki; Kello, Katrin; Linno; Merle; Selg, Marju, Strömpl, Judit. 2014. Intervjuu. <https://samm.ut.ee/intervjuu> (vaadatud 14.03.2025)

Mannarini, Terri; Fedi, Angela 2009. Multiple sense of community. The experience and meanings of community. *Journal of Community Psychology*, vol 37
<https://doi.org/10.1002/jcop.20289>

Marc, Jans; Kurt, De Backer 2002. Youth-work and social participation. Elements for a

practical theory. SALTO Participation and Information Resource Centre <https://participationpool.eu/resource/youth-work-and-social-participation-elements-for-a-practical-theory> (vaadatud 02.05.2025)

- Narusson, Dagmar 2020. Kogukonna arenemine ankurkogukonnaks võimaldab iseäranis laia haaret. *Postimees*. 08.12
<https://www.postimees.ee/7127777/regionaalareng-dagmar-narusson-kogukonna-arenemine-ankurkogukonnaks-voimaldab-isearanis-laia-haaret>
- Narusson, Dagmar 2022. Kogukonna tähendused. Ingmar Kurg, Avo Üprus (Toim.). Kirik keset küla. Koguduse ja kogukonna koostöö, 13-19
- Narusson, Dagmar 2017. Head praktikad toetavad sotsiaalset kaasatust ja kestlikke kogukondi. *Sotsiaaltöö*, (1), 23–27.
- Ohmer, Mary. L; Mendenhall, Amy. N; Carney, Michael. M; Adams, David 2022. Community engagement: evolution, challenges and opportunities for change. *Journal of Community Practice*, 30(4), 351–358
- Paas, Eha; Kass, Kadi 2022. Kogukondade arendamine. Ingmar Kurg, Avo Üprus (Toim.). Kirik keset küla. Koguduse ja kogukonna koostöö, 49-58
- Pöder, Piia 2023. Haldusreformi järgse kohalike omavalitsuste kultuuripoliitika muutuste mõju Rapla valla rahvamajade näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Rüütel, Ingrid 2008. Pärimuskultuur kontserdilaval. *Eesti Rahvusliku Folkloorinõukogu käsiraamat*. Tallinn.
- Saar, Marika; Moont, Karmen 2023. Kultuurikorralduse mustrid. Teejuht kohalikele omavalitsustele. Viljandi: Eesti Rahvakultuuri Keskus.
<https://rahvakultuur.ee/kultuurikorralduse-mustrid/> (vaadatud 21.03.2025)
- Schon, Donald A 1984. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think In Action*. Basic Books
- Slade, Mike 2012. *Everyday Solutions for everydayproblems: how mental health System can support recovery*. *Psychiatric Services*, 63, 689-702
<https://doi.org/10.1176/appi.ps.2011005>
- Stewart, John; Lithgow, Sarah 2015. Problems and prospects in community engagement in urban planning and decision-making: three case studies from the Australian Capital Territory. *Policy Studies*, 36(1), 18–34.
- Talur, Piret; Dahl, Maarja; Visnapuu, Uku; Hannolainen, Aivar; Tapupere, Margus 2008.

- Enesehindamise kasiraamat noorteuhendustele. ENL. Haridus- ja Teadusministeerium. OÜ InArmonia
http://www.enl.ee/UserFiles/kasulikku/Enesehindamise_kasiraamat_noorteuhendus_tele_ENL_2008_final.pdf(vaadatud 11.05.2025)
- Vals, Kristi 2022. Kohalike omavalitsuste kultuurikorralduslik koostöö Võru maakonnas. *Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool
- Vihma, Peeter; Lippus, Madle 2014. Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja eesti Külaliikumine Kodukant.
<https://www.kysk.ee/failid/Upload/files/Uuringud/Kogukonnauuring.pdf> (vaadatud 16.04.2025)
- Vihalemm, Peeter 2014. *Kultuurisuhte muutumine. Kultuuris osalemine ja raamatuhvi iseseisvuse taastanud Eestis*. Akadeemia, 3, 422–449.
- Virkus, Sirje 2017. Põhimõisted. S. Virkus, T. Reimo, A. Lepik (toim.), *Infoteadused teoorias ja praktikas. Kõrgkooliõpik*. Tallinna Ülikooli Kirjastus, 31–66
- Williams, Raymond 1989. Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism, London: Verso, 3-14
- Wilken, Jean, Pierre; Bugarszki, Zsolt; Saia, Koidu; Hanga, Karin; Narusson, Dagmar; Medar, Marju. (2015). Kogukonnaga seotud mõisted ja kogukonnas osalemist toetavad teenused Eestis. *Sotsiaaltöö*, 2, 7-12.
- Õunapuu, Lembit 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool, 142

LISAD

Lisa 1. Individuaalintervjuu kava

Poolstruktureeritud intervjuu kava (Viljandi valla kultuurkorraldajad)

Rahvamajade roll ja tähtsus

1. Kuidas kirjeldaksite rahvamajade rolli Viljandi valla kultuurielus? - ja millist rolli see mängib kogukonnas? Need võivad olla erinevad.
2. Milliseid tegevusi ja sündmusi rahvamajad pakuvad?
3. Millised sündmused on teie arvates kõige olulisemad kogukonna jaoks? Miks need on olulised?

Kogukonna kaasamine

4. Milliseid strateegiaid (meetodeid, nippe) kasutate kogukonnaliikmete kaasamiseks rahvamajade tegevustesse?
5. Millised on peamised väljakutsed kogukonna kaasamisel?
Kas kogukond osaleb aktiivselt ka väljaspool rahvamaja tegevust? Ehk siis vbl on peale rahvamaja veel mõni maja, kus on harjutud käima koos ja tegema ühistegevusi. Nt külamaja vms. Miks nad just seal käivad?

Osalemise ja mitteosalemise põhjused

6. Millised on teie arvates peamised põhjused, miks mõned kogukonnaliikmed ei osale rahvamajade tegevustes?
7. Kuidas saaksime parandada osalemist ja kaasatust?
Kes on praegused osalejad ja millistel põhjustel nad osalevad? Võrrelda saab siin mitteosalejatega.

Tulevikuplaanid ja arendused

8. Milliseid muutusi või arendusi sooviksite näha rahvamajade tegevustes tulevikus?
9. Kuidas saaksime paremini vastata kogukonna ootustele ja vajadustele? Kas ootusi ja vajadusi on kaardistatud? Või küsitud? Kuidas see on välja selgitatud tänaseks?

Lisa 2. Fookusgrupi poolstruktureeritud intervjuu kava

Sissejuhatav osa

Enesetutvustus ja eesmärgi selgitus

Selgitan enda tausta ja magistritöö eesmärgi: uurida rahvamajade rolli Viljandi valla kogukonnaliikmete jaoks ja kogukonnaliikmete ootusi nende suhtes.

Taust	Milline roll on rahvamajadel Viljandi valla kogukonnaliikmete jaoks? Milliseid tegevusi sellelt oodatakse?
Üldine korraldus	Mis on Sinu arvates kogukond? Miks kogukonnaliikmed osalevad rahvamaja tegevustes? Millised on mitteosalemise põhjused?

I osa

Uurimisküsimus 2: Milline roll on rahvamajadel kogukonnaliikmete jaoks ja milliseid tegevusi sellelt oodatakse?

Rahvamaja roll	Milliseid tegevusi rahvamajad teie arvates pakuvad? Milliseid teenuseid rahvamajad teie arvates pakuvad? Millised neist tegevustest või teenustest on teie jaoks olulised ja miks? Kas tunnete, et rahvamaja täidab kogukonna vajadusi? Palun täpsustage. Kuidas võiks rahvamaja veelgi paremini teie või teiste kogukonnaliikmete vajadusi rahuldada?
-----------------------	--

Uurimisküsimus 3: Miks kogukonnaliikmeid osalevad rahvamaja tegevustes ja millised on mitteosalemise põhjused

Osalemise ja mitteosalemise põhjused	Mis motiveerib teid osalema rahvamaja tegevustes? Kas on mingeid takistusi, mis piiravad teie osalemist? Millised need on? Millised põhjused võivad olla teiste kogukonnaliikmete mitteosalemise taga? Kuidas võiks rahvamaja aidata neid, kes tunnevad, et nad ei kuulu kogukonda või kellel on raskusi osalemisega?
---	--

Uurimisküsimus 4: Kuidas arendada rahvamajade tegevusi nii et need vastaks kogukonna ootustel

Kogukonna kaasamine kultuurikorralduses	Kuidas te kirjeldaksite Viljandi valla kogukonda? (mis teeb selle eriliseks või millised on selle peamised omadused) Millist rolli mängib rahvamaja teie kogukonna kujundamises ja sidumises? Kuidas tunnete, et rahvamaja aitab kaasa kogukonna loomisele või tugevdamisel? Milliseid uusi tegevusi või programme võiks rahvamaja korraldada, et rohkem inimesi kaasata? Kas olete ise valmis panustama rahvamaja tegevustesse? Millis viisil? Milline oleks teie hinnangul "unelmate" rahvamaja (kui kõik oleks võimalik)?
--	--

Lõpetav osa

Mida soovite jagada seoses rahvamajade korraldamisega?

Mida soovite jagada seoses kogukonna kaasamisega?

Täna osalejaid nende aja ja panuse eest.

Community Engagement in the Activities of Community Centers in Viljandi Municipality

SUMMARY

The aim of the Master's thesis was to identify the Viljandi Municipality community's expectations towards community centers, to assess the current state of cultural management in Viljandi Municipality, and, based on this, to formulate practical proposals for the further development of cultural management in the context of Viljandi Municipality.

The research findings reveal that community centers in Viljandi Municipality enrich cultural life and contribute to strengthening social cohesion. Cultural workers are aware of their responsibilities and dedicated to fulfilling this role. However, feedback from community members clearly highlights the need to better adapt the activities of community centers to local expectations, to make communication more effective, and to consider regional specificities more than before, in order to ensure the accessibility and relevance of services throughout Viljandi Municipality. The study also showed that although the importance and significance of culture are acknowledged verbally, the analyzed data nevertheless indicate a need to critically assess the actual position of the cultural sector among Viljandi Municipality's strategic priorities.

Interviews with both cultural workers and community members clearly revealed that community centers play a central and multifaceted role in the lives of Viljandi Municipality's communities. They are seen as important gathering places offering space for social interaction and joint activities. Community centers are bearers and promoters of traditions, enabling cultural and hobby activities for various age and interest groups. Thereby, they promote social interaction, strengthen the sense of community, and contribute to the general well-being of residents. For cultural workers, the value of community centers lies primarily in their ability to create and maintain social contacts that span the life course. In communities, these centers act as integrators of national cultural policy objectives and the actual needs of local residents, adapting their activities according to regional specificities, opportunities, and challenges.

Focus group interviews with community members confirmed the importance of community centers as places for togetherness and especially as centers for folk culture. The community

highly values opportunities to engage in traditional activities such as folk dance, singing, and handicrafts. These activities reflect the historical role of community centers in promoting culture and social life with the support of local initiative. Traditional events are considered particularly important, as they not only provide entertainment but also create a shared identity and sense of belonging, thereby strengthening community social ties.

Comparing the perceptions of cultural workers and community members, it is clear that both parties view community centers as important cultural and social hubs. However, focus group interviews highlighted in more detail the community's specific expectations regarding the activities of community centers. The need to consider local characteristics more than before and to offer more diverse cultural forms that would appeal to different target groups was emphasized, which is important to keep in mind in future development work.

The study revealed that participation and non-participation in the activities of Viljandi Municipality's community centers are influenced by several factors. These range from general community dynamics and the quality of the living environment to individual practical and social factors, as well as psychological aspects (interest, motivation, past experiences). In Viljandi Municipality, there are relatively few community-led initiatives in organizing cultural activities; therefore, community centers must take a leading role both in offering diverse cultural activities themselves and in consciously encouraging and supporting community initiatives.

Although the condition of most cultural buildings in Viljandi Municipality is satisfactory, the sector is overshadowed by several systemic problems. Challenges identified in the Viljandi Municipality Development Plan (2024) referenced in the study and during cultural sector development seminars point to insufficient attention to culture in the municipality's strategic documents. Development seminars of the Cultural Department revealed the need for a more systematic approach to the goals and work plans of community centers, updating documents, and creating clarity in the management model of community centers. Additionally, there is a perceived need for unified statistics collection, resident satisfaction surveys, common principles for budgeting and salary formation, and target-group-based communication. A reform of community centers has been initiated in Viljandi Municipality, based on the municipal development plan 2022–2030 (measure "Optimization of the management scope of community centers"), the Local Government

Organisation Act (KOKS), and the municipality's statutes. The aim of the reform is to create a more effective and flexible management model that supports the sustainability of cultural activities, optimizes resources, streamlines management, and strengthens inter-community cooperation, thereby better meeting community needs. The reform's objectives include uniting generations through folk culture, fostering active community functioning and engagement, developing diverse leisure activities, diversifying and marketing culture based on target groups, and preserving community cultural heritage and traditions.

This study revealed several important aspects of the role of community centers and their development needs. However, for future research and from the perspective of the municipality's cultural management, it is important to also focus on cultural infrastructure units created and managed by the communities themselves. Currently, community-owned buildings, squares, and other gathering places are often not considered part of the official cultural infrastructure, even though they frequently function as organizers and providers of cultural services. Mapping this hitherto overlooked potential resource and analyzing its role in enriching Viljandi Municipality's cultural life could be a direction for future research, to ensure a more holistic approach to local cultural management and resource utilization.

To ensure the long-term sustainability, diversity, and broad accessibility of cultural life in Viljandi Municipality for all its residents, greater and more conscious strategic valuation of the cultural sector is essential. This must be reflected in concrete political and budgetary decisions, as well as in human resources policies that support the professional development and motivation of cultural workers. Future development activities should be based on open and continuous dialogue between cultural workers, community members, and municipal leaders to ensure the sustainability of community centers and the maximum relevance of their activities in a changing society and specific local context.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gertu Viask

(sünnikuupäev:17.07.1976)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose pealkirjaga “Kogukonna kaasamine Viljandi valla rahvamajade tegevuses”,

mille juhendaja on Ester Bardone,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi ADA'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi ADA'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15.05.202